

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav asijských studií

Bakalářská práce

Tomáš Lev

Vyjádření pohybových událostí v češtině a japonštině – srovnávací
studie

Expressing motion events in Czech and Japanese – comparative study

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Petra Kanasugi, Ph.D.

Poděkování

Rád bych poděkoval Mgr. Petře Kanasugi, Ph.D. za pomoc při výběru tématu práce a za její připomínky k práci. Dále chci poděkovat účastníkům bakalářského semináře, který doktorka organizovala, a v neposlední řadě rodině a přátelům za duševní podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. července 2023

Tomáš Lev

Abstrakt:

Práce má dva cíle. Prvním je zjistit, jak se vyjadřují pohybové události v češtině a japonštině. Druhým je upozorovat, jakým způsobem se překladatelé děl mezi jazyky vypořádávají s problémy způsobenými typologickým rozdílem, který popisuje lingvista Leonard Talmy. Práce je dělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části vysvětluji typologii jazyků podle Leonarda Talmyho, založenou na tom, které informace o pohybu jsou nesené kořenem slovesa a které jsou spíše vyjadřovány adverbálním rozvitím. Dále představuji některé reakce na jeho teorii a vývoj diskurzu, který se k ní váže. Teoretická část práce je zakončena přehledem samotných způsobů vyjadřování pohybových událostech v češtině a japonštině.

V praktické části provádím vlastní výzkum pomocí korpusové studie srovnávající vyjádření pohybových událostí. Excerptce byla provedena ze tří beletristických děl v češtině a tří v japonštině z jejich překladů. Analýza klade důraz na prostředky vyjádření způsobu a směru pohybu. V závěru shrnuji výsledky a porovnávám tendence korpusových dat s Talmyho předpoklady.

klíčová slova: pohybová událost, slovesa pohybu, sémantická typologie sloves, korpusová lingvistika, paralelní korpus

Abstract:

The thesis has two aims. The first aim is to find out how are motion events expressed in Czech and Japanese. The second aim is to observe how are the translators of literature between those two languages able to deal with the issues arising from the typological difference described by the linguist Leonard Talmy. The thesis consists of a theoretical and a practical part. In the theoretical part I explain the typology of languages according to Leonard Talmy based on what information about movement is carried by the verb root and what is expressed on the adverbial development. Then I introduce several reactions to his theory and the development of the discourse surrounding it. The theoretical part is concluded with summary of the means of expression of motion events in Czech and Japanese themselves.

In the practical part I conduct my own research by a corpus study of comparing the expression of motion events. The excerpt data consists of examples from three works of fiction in Czech and three works in Japanese and their translations. The analysis focuses on the means of expressing the manner and the direction of the movement. In the conclusion I sum up the results and compare the tendencies of the corpus data with Talmy's predictions.

key words: motion event, motion verbs, verb semantic typology, corpus linguistics, parallel corpus

Poznámka k transkripci japonštiny

Japonské jména uvádím ve stejném pořadí jako česká jména, resp. v pořadí osobní jméno a rodinné jméno. K přepisu jmen japonských autorů článků, ze kterých čerpám, používám Hepburnovu transkripci, protože ji sami používají ve svých článcích v angličtině. K transkripci větších příkladů používám českou transkripci. Příklady jsou anotovány podle Lipských glosačních pravidel, aby jasně ilustrovaly strukturu obou srovnávaných jazyků.

Seznam zkratek

1MS	1st person masculine singular	HCO	hypothetical concessive
2NS	2nd person neutral singular	IMP	imperativ
3MS	3rd person masculine singular	INS	instrumental
3NP	3rd person neutral plural	INT	interrogative
ABL	ablative	ISO	isolative
ACC	accusative	ITO	inclusive topic
ACD	assertive conditional	LOC	locative
ADD	additive	NEG	negative
ADV	adverbial	NMZ	nominalizer
AHO	anti-honorific	NOM	nominative
ALL	allative	NPS	nonpast
ANL	analogical	NSE	negative sequential
ANZ	adnominalizer	PAS	passive
AVZ	adverbializer	PCD	perfective conditional
BEA	beautificatory	PLU	plural
CCP	closed copulative	POL	polite
CMP	complementizer	PST	past
CNF	confirmative	PUR	purposive
CNJ	conjunction	SEQ	sequential
COM	comitative	SIM	simultaneous
COP	copula	TER	terminative
CPT	centripetal	TOP	topic
DAT	dative	TTL	title
GEN	genitive	XCL	exclamatory

OBSAH

1	Úvod	8
2	Teoretická část	9
2.1	Talmyho typologie	9
2.2	Reakce na Talmyho práci	12
2.2.1	Slobin a Aske – rétorický set/styl, pohybová fráze, ekvivalentně-rámčující jazyky, škála salience způsobu	12
2.2.2	Antuňano – škála salience cesty	15
2.2.3	Muehlsein a Imai – dva typy pohybových sloves v japonštině	16
2.2.4	Shrnutí	18
2.3	Vyjádření pohybových událostí v češtině a japonštině	19
2.3.1	Vyjádření pohybových událostí v japonštině	19
2.3.2	Vyjádření pohybových událostí v češtině	22
2.3.3	Shrnutí	24
3	Praktická část	26
3.1	Výzkumné otázky	26
3.2	Metoda	27
3.3	Porovnání překladů	28
3.4	Překlady z češtiny do japonštiny	30
3.4.1	Prostředky zachování informace o způsobu pohybu	30
3.4.2	Upřesnění informace o směru pohybu	34
3.4.3	Další ukázky	35
3.5	Překlady z japonštiny do češtiny	38
3.5.1	Prostředky zachování informace o směru pohybu	38
3.5.2	Upřesnění informace o způsobu pohybu	42
3.5.3	Další ukázky	44
3.6	Shrnutí	47
4	Závěr	49
5	Použité zdroje	50

1 ÚVOD

Neustále se někam pohybujeme. Ráno vstáváme z postele, procházíme místnostmi domova, cestujeme do školy či do práce a zpátky, ve volném čase třeba sportujeme, cestujeme nebo navštěvujeme různé podniky. Pohybem se zabývají všemožné vědní disciplíny, například fyzika, filozofie, psychologie nebo i lingvistika. Nepohybují se jen lidé a další živé bytosti, ale i neživé entity, kterými je pohybováno.

Chceme-li se bavit o pohybu, tak je nejdříve potřeba si definovat, co vůbec je pohyb. Ve *slovníku spisovného jazyka českého* se pohyb definuje následujícím způsobem:

1. změna polohy těla nebo některých jeho částí
2. změna polohy tělesa v prostoru vzhledem k jiným tělesům
3. stále se opakující nebo souvislé pohybování
4. stálá změna, stálé nabývání jiného vzhledu, rázu, podoby

Dále například *Collins English Dictionary* definuje pohyb (v angličtině motion) trochu obecněji: „proces kontinuální změny ve fyzické pozice objektu.“

Jak zmiňuji výše, i lingvistika se zabývá pohybem, konkrétně kognitivní lingvistika. Tato práce je pokusem přispět k diskuzi o pohybu na poli kognitivní lingvistiky, konkrétně v otázce způsobu vyjadřování tzv. pohybových událostí v různých jazycích, v případě této práce v češtině a japonštině.

Jazyky je možné dělit různými způsoby. Populární způsob je jazyky dělit morfológicky – izolační, flektivní, aglutinační, polysyntetické, atd. Pro kognitivní lingvistiku, jejíž jedním z hlavních témat je význam, je atraktivní dělení sémantické. Právě s takovém dělení přispívá v osmdesátých letech minulého století do lingvistického diskurzu Leonard Talmy. Rozděluje jazyky na základě toho, jaký aspekt pohybu kódují na slovesném kořeni. Čeština má tendenci spíše kódovat způsob pohybu na slovesu a japonština má tendenci spíše kódovat směr pohybu na slovesu. Cílem práce je zjistit jak 1) čeština a japonština vyjadřují pohybové události a 2) jakým způsobem se překladatelé literárních děl vypořádávají s problémy způsobenými tímto typologickým rozdílem.

Práce je rozdělená na teoretickou a praktickou část. V teoretické části nejprve představím detailněji Talmyho teorii a následně reakce dalších lingvistů na ní. Poté představím některé výzkumy, které se zabývají tím, jak se pohybové události vyjadřují v češtině a japonštině. V praktické části se pokusím o vlastní příspěvek do diskurzu, a to porovnáváním vět s pohybovými událostmi a jejich překlady z češtiny do japonštiny a z japonštiny do češtiny. Příklady čerpám z paralelního korpusu InterCorp z registru beletrie.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 TALMYHO TYPOLOGIE

Kognitivní lingvista Leonard Talmy poprvé definuje pohybovou událost v článku *Lexicalization Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms* z roku 1985. Zabývá se v něm systematickými vztahy mezi významem a povrchovými elementy (slovesa, předložky, přípony, jeho nový pojem satelit, ...). Pohybovou událost definuje jako „situaci obsahující pohyb nebo udržení nehybné lokace.“ (Talmy, 1985: 60). Pohybová událost se skládá z vnitřních a vnějších komponentů¹. Ty vnitřní jsou:

- 1) **figura** – objekt, který se pohybuje.
- 2) **pozadí** – referenční objekt
- 3) **dráha** – po dráze se figura pohybuje nebo se na ní nachází
- 4) **pohyb** – jeho existence či absence (jinými slovy, jestli se figura pohybuje nebo stojí na místě) (ibid., s. 57)

Talmy vysvětluje komponenty na následující větě: „Láhev vplula do jeskyně.“ Figurou je v této větě láhev, pozadí je jeskyně, dráha je zvenku dovnitř a láhev se pohybuje, nepluje na místě. (Talmy, 2018: 322)

Talmy rovněž rozlišuje mezi dvěma způsoby pohybu: **translační** (translational) a **soběstačný** (self-contained). Když se figura přesouvá na jinou pozici, tak jde o pohyb translační. Soběstačný pohyb znamená, že figura zůstává na své pozici. Je to například kmitání, otáčení, expanze, smrštění, kroucení, přešlapování nebo klidový stav. (Talmy, 2000b: 32-33)

Vnější komponentem je tzv. **spolu-událost** (co-event), což je nejčastěji způsob pohybu, ale může jí být třeba i příčina pohybu nebo jeho následky. Talmy rozděluje jazyky podle toho, které komponenty pohybové události se objevují v kořeni slovesa, a to na tři skupiny:

- 1) První skupinu tvoří jazyky, které na slovesu nebo jeho kořeni kódují spolu-událost, konkrétně způsob nebo příčinu pohybu. Do této skupiny patří většina indoevropských jazyků kromě románských, ugrofinské jazyky, čínština a další menší jazyky.
- 2) Druhou skupinu tvoří jazyky, které na slovesu nebo jeho kořeni kódují směr pohybu. Patří do ní románské jazyky, semitské jazyky, polynéské jazyky, japonština, korejština a některé jazyky původních obyvatel Severní Ameriky jako Nez Perce nebo Caddo.
- 3) Třetí skupinu tvoří jazyky, u kterých je v kořeni slovesa kromě informace o pohybu zakódovaná informace o figuře. Je to nepočtená skupina a nejsou v ní žádné světové

¹ České překlady termínů L. Talmyho přebírám od Michaely Martínkové ze článku *K tzv. sémantické typologii jazyků: Co česká slovesa pohybu mohou vypovídat o angličtině a španělštině.*

jazyky. Tvoří ji dnes již mrtvý jazyk původních obyvatel Severní Ameriky Atsugewi a některé mayské jazyky.
(Talmy, 2018: 318–324)

Čeština ani japonština nespádají do třetí skupiny, čeština patří do první a japonština do druhé. Na předešlé ukázkové větě ukážu typologické rozdíly:

V češtině, „Láhev vplula do jeskyně.“, je informace o způsobu pohybu na kořeni slovesa – *plout*. Sloveso *plout* neposkytuje žádnou informaci o směru pohybu, jen o způsobu. Směr je vyjádřen na předponě *v-*, s významem pohybu dovnitř. Takové „směrové“ předpony by byly podle Talmyho tzv. satelity.

Satelit je Talmyho pojem, kterým označuje „gramatickou kategorii kteréhokoliv konstituentu mimo nominální a předložkové fráze, který je ke slovesnému kořeni ve vztahu sestry“ (Talmy, 2000a: 102). Jsou to určité nejbližší konstituenty slovesného kořene kromě časování, pomocných sloves nebo nominální fráze. Sloveso spolu se satelitem utváří „slovesný komplex“. Satelitem mohou být samostatné slova nebo afix, jako například německé oddělitelné i neoddělitelné prefixy (*hinauslaufen* - dojít, *zerbrechen* – rozlámat), české slovesné předložky (*vyběhl*) nebo čínské slovesné komplementy (*piào guó* – oběplout). (Talmy, 1985: 102-107). V japonštině může být satelitem například první pozice složeného slovesa nebo přechodníkový *-te* tvar pomocného slovesa².

Sloveso *plout* nám sice neposkytuje informaci o směru pohybu, ale poskytuje informaci o jeho způsobu. Když větu přeložíme do japonštiny, vypadá takto:

(1) botoru=ga	dókucu=ni	uk-i-nagara	hai-tta ³
láhev=NOM	jeskyně=DAT	plout-ADV-SIM	pohyb.dovnitř-PST
figura	pozadí	satelit	směrové sloveso

,Láhev vplula do jeskyně.'

Sloveso *hairu* 入る, neposkytuje žádné informace o způsobu pohybu, ale jasně označuje, že to je pohyb zvenku dovnitř. Upřesnění způsobu se vyjádří pomocí spojovací partikule *nagara* připojené na kořen slovesa *plout*, *uku* 浮く.

Podobné rozdíly najdeme i u jiných jazyků z těchto dvou skupin. Znázorním na případu angličtiny (1. skupina) a španělštiny (2. skupina). V angličtině je věta „The bottle floated into the cave.“ Stejně jako v češtině nám sloveso *float* nic neříká o směru pohybu, ten je vyjádřen satelitem, který je v případě angličtiny slovesnou částicí, tedy slově *into*. Ve španělštině je

² Detailněji píšu o vyjadřování pohybových událostech v japonštině v kapitole 2.3.1: Vyjadřování pohybových událostí v japonštině.

³ ボトルが洞窟に浮きながら入った。

věta „La botella entró a la cueva floatando.“ Španělské sloveso *entrar*, stejně jako japonské *hairu*, určuje směr pohybu, ale ne jeho způsob, ten je vyjádřen satelitem *floatando*.

Ve druhém díle své práce *Toward a Cognitive Semantics* z roku 2000 rozšiřuje Talmy svůj koncept pohybových událostí na tzv. **komplexní události** (complex events). Tentokrát se zaměřuje jen na světové jazyky a rozděluje je na dvě skupiny podle toho, jestli je tzv. **jádrové schéma** (core schema) vyjádřeno hlavním slovesem nebo satelitem. (Talmy, 2000b: 221)

V případě komplexních událostí se jedná o události s nějakým výsledným stavem, nepojí se pouze k pohybu. Jednu skupinu jazyků nazývá **satelitně-rámcující** (satellite-framing, dále označovány jako S-jazyky) a druhou jako **slovesně-rámcující** (verb-framing, dále označovány jako V-jazyky). Skupiny korespondují s prvními dvěma skupinami z předešlé typologie – do S-jazyků patří jazyky z první skupiny a do V-jazyků patří jazyky z druhé skupiny (viz výše). Následující věty ukazují, že angličtina patří do S-jazyků:

(2) She painted the wall **red**.

He wiped the table **clean**.

She pounded the dough **flat**.

They shot him **dead/to death**.

Výsledný stav události je zakódován na satelitu (znázorněn tučným písmem. Naopak španělština, která je V-jazykem, kóduje výsledný stav události na slovesu:

(3) Lo **matar-on** quemándolo.

3MS.ACC zabít-3NP pálit-ADV (Croft, 2010: 6)

‘Umřel upálením.’

2.2 REAKCE NA TALMYHO PRÁCI

2.2.1 SLOBIN A ASKE – RÉTORICKÝ SET/STYL, POHYBOVÁ FRÁZE, EKVIVALENTNĚ-RÁMCUJÍCÍ JAZYKY, ŠKÁLA SALIENCE ZPŮSOBU

Talmyho práce pochopitelně vyvolala ve světě kognitivní lingvistiky různé reakce. Mnozí s jeho závěry víceméně souhlasí, avšak pokazují na nedostatky jeho teorie nebo ji dále rozšiřují.

Jedním z nich je psycholog a lingvista Dan Slobin. Jeho zaměřením je studium osvojování jazyka u dětí a aplikoval Talmyho teorii ve svém výzkumu, ve kterém zkoumal, jak se liší vyprávění stejného příběhu založeného pouze na obrázcích jedné obrázkové knížky. Účastníci výzkumu byli předškolní děti (3–5 let), školní děti (9 let) a dospělí (vysokoškoláci). Dále byl jejich mateřský jazyk buď angličtina (S-jazyk) nebo španělština (V-jazyk). Jednalo se konkrétně o knížku *Frog, Where Are You?*, jejíž autorem je Mercer Mayer. Zjišťuje, že jsou značné rozdíly mezi tím, jak příběh popisují mluvčí různých jazyků. Také ověřuje své závěry na překladech beletrie mezi angličtinou a španělštinou. Dochází k tomu, že vyprávění ve španělštině není tak dynamické jako v angličtině. Odůvodňuje to tím, že španělština kóduje způsob pohybu satelitem, tedy na nepovinném větném elementu, proto je tendence satelit ve větě vynechávat, protože může nabourávat plynulost vyprávění. Také zmiňuje, že španělští mluvčí zahrnují do svého vyprávění spíše informaci o pozadí. (Slobin, 1996: 197-205)

Z porovnávání překladů beletrie dospívá k dalším závěrům:

- v angličtině se pohybové události vyskytují častěji (bylo lehčí je nalézt),
- v angličtině se v pozadí objevovalo více elementů než ve španělštině,
- v angličtině se objevovalo více typů sloves,
- v překladech ze španělštiny do angličtiny se popis trajektorie zachoval stejný nebo se případně doplnil o detaily,
- v překladech z angličtiny do španělštiny se ve čtvrtině případů popis zkracoval,
- v překladech z angličtiny do španělštiny se v polovině případech vynechala informace o způsobu pohybu,
- v překladech ze španělštiny do angličtiny se ve čtvrtině případů dodala informace o způsobu pohybu,

O Talmyho typologii tvrdí, že nefunguje stoprocentně, protože španělština má slovesa pohybu, která určují způsob a kombinují se se satelity, aby určily směr. Nezpochybňuje ji ale úplně, udává, že je běžné, že typologie nefungují úplně přesně. Zmiňuje však ještě jeden zásadní rozdíl mezi angličtinou a španělštinou a odkazuje na lingvistu Jona Askeho.

Aske si všímá, že v rozporu s tím, co tvrdí Talmy, dokáže španělština tvořit pohybové události, kde je způsob pohybu zakódován slovesem. Udává několik příkladů, uvedu jeden z nich, pro další případně viz Aske:

(4) La botella flotó hacia la cueva
Láhev plout k jeskyně

„Láhev plula k jeskyni.“

Uznává, že některé anglické větné vzorce přeložit přesně do španělštiny nelze. Popisuje, že existují dva různé typy tzv. **fráze vyjadřující trajektorii** (path phrase):

- 1) lokativní – přidává pouze umístění: *Lou ran in the park.*
- 2) telická – předpovídá koncové umístění figury nebo její stav: *Pat swam into the cave.*

V angličtině existují oba tyto typy, avšak ve španělštině existuje pouze první typ. V překladu věty s telickou frází se musí přesunout způsob pohybu ze slovesného kořene na satelit. (Aske, 1989: 3-6).

Slobin dále tvrdí, že taková „omezení“ vedou mluvčí jazyka k vytvoření si tzv. **rétorického setu** (rhetorical set, v dalších pracích označuje jako **rétorický styl** (rhetorical style)), který v případě španělštiny vede k preferenci vytváření jednotlivých vět pro vyjádření komplexní pohybové události. Protože by ale vyjádření jedné události mnoha větami narušilo plynulost vyprávění, tak jsou španělská vyprávění méně detailní než ty anglická. (Slobin, 1995: 209-218).

O Talmyho typologii psal Slobin opakovaně. V článku *The many ways to search for a frog* píše o rétorickém stylu, tj. způsoby, kterými lze pohybové události analyzovat a popisovat je v diskurzu. Dále, že tyto rozdíly jsou ukotveny v typologických charakteristikách tvarosloví a slovní zásoby, často spojeno s kulturními vyprávěčskými zvyklostmi. (Slobin, 2004: 5)

Více se ve článku však zabývá úpravou Talmyho typologií a ke kategoriím S-jazyků a V-jazyků přidává třetí kategorii, **ekvipolentně-rámcující jazyky** (equipollently-framed, dále označovány jako E-jazyky). V těchto jazycích jsou směr a způsob vyjádřeny ekvivalentními gramatickými formami. Tím jsou myšleny například bipartitní slovesa, která se vyskytují například v hokanských jazycích, ve kterých se sloveso skládá ze dvou morfémů stejného statusu. Jeden vyjadřuje způsob a druhý směr. Dále to jsou například slovesa v jaminjunganských jazycích, které mají lexikon 24 „funkčních sloves“. K vyjádření pohybové události použijí jedno z pěti sloves s významem: jít, přijít, spadnout, udeřit nebo dělat. Ty pak kombinují se slovesnou předponou, která vyjadřuje směr nebo způsob pohybu. Dále to jsou například slovesa složená ze dvou znaků v čínštině nebo i některé sinojaponské složeniny v japonštině, například *hikó suru* 飛行する, kde první znak vyjadřuje způsob pohybu (let) a druhý znak směr pohybu (směrem pryč od místa mluvčího). (ibid.: 24)

Typické konstrukční typy a jazyky, ve kterých se ekvivalentní gramatické formy pro vyjádření pohybové události vyskytují, jsou:

- 1) způsobové sloveso + směrové sloveso – sinotibetské jazyky, nigerokonžské jazyky, hmong-mienské jazyky, tajsko-kadajské jazyky, mon-khmerské jazyky a austronéské jazyky
- 2) (způsob + směr)sloveso – algonkinské jazyky, atabaskanské jazyky, hokské jazyky, klamath-takelmanské jazyky⁴
- 3) způsobová slovesná předpona + směrová slovesná předpona + sloveso – jaminjunganské jazyky⁵ (ibid.: 25)

Japonštinu Slobin ponechává ve skupině V-jazyků.

Dále Slobin zmiňuje, že než rozdělovat jazyky do typologických kategorií, tak je možná produktivnější přemýšlet nad faktory, které přispívají k určitému rétorickému stylu. Upozorňuje na to, že typologické charakterizace reflektují tendence než absolutní rozdíly mezi jazyky, a že existují i velké rozdíly uvnitř těchto skupin. Proto navrhuje spíše zařadit jazyky na **škálu salience způsobu** (cline of manner salience). K zařazení jazyka na škálu si odpovídá na otázku: „Jak snadné či přirozené je přidat informaci o způsobu k pohybovým výrazům v určitém jazyce?“ Jazyky s vysokou salience způsobu mají místo pro způsob pohybu například na:

- hlavním slovese v případě S-jazyků
- způsobovém slovesu⁶, způsobovém morfému nebo v způsobové slovesné předponě v E-jazycích
- citoslovcích

V jazycích s nízkou mírou salience způsobu je způsob podřízený směru pohybu. Čím vyšší míru salience způsobu jazyk má, tím častěji a snadněji mluvčí jazyka poskytují informaci o způsobu pohybu, když popisují pohybovou událost. Také udává, že u jazyků s vysokou mírou salience způsobu je lexikon bohatší na způsobové morfémy. Slobin uvádí, že angličtina, němčina, holandština, ruština a maďarština mají stovky způsobových sloves, mandarínská čínština má přibližně 150 a španělština, francouzština, turečtina a hebrejšťina mají méně než 100. (ibid.: 12-27) Všimá si ale, že ruští mluvčí používají způsobová slovesa mnohem více než mluvčí germánských jazyků.

⁴ Všechny to jsou jazyky původních obyvatel Severní Ameriky.

⁵ Jazyky původních obyvatel severu Austrálie, nazývané také jako Yirram.

⁶ V této práci používám pojem *způsobové sloveso* ve významu slovesa, jehož kořen vyjadřuje způsob pohybu.

2.2.2 ANTUÑANO – ŠKÁLA SALIENCE CESTY

Slobin tvrdí, že jazyky nemůžou být klasifikovány na základě absence či přítomnosti směru pohybu, protože je povinnou složkou pohybové události. Avšak tvrdí také, že jazyky mohou být porovnávány na základě distribuce komponentů směru pohybu ve větách.

Tímto se blíže zabývá Iraide Ibarretxe Antuñano. Ve svém článku z roku 2009, *Path Salience in Motion Events*, nejdříve kritizuje Talmyho typologii. Tvrdí, že jazyky nelze beze zbytku rozdělit do jeho binární typologie. Také tvrdí, že mezi jazyky, které sice sdílejí lexikalizační vzorce a vyjadřují pohybové události podobně, existují i mezitypové rozdíly. Udává například, že sice španělština i japonština jsou V-jazyky, ale japonština udává způsob pohybu mnohem častěji, a to pomocí onomatopoeie. (Ibarretxe Antuñano, 2009: 404)

Slobin tvrdí, že důvod, proč se jazyky liší v míře popisu a detailů ohledně směru cesty, je, že mají různé lexikalizační vzorce a že S-jazyky častěji zahrnují více informací o cestě než V-jazyky. Antuñano se Slobinem nesouhlasí a tvrdí, že jazyky ze stejné skupiny mohou mít jiný přístup k popisu cesty. Řadí jazyky na **škálu salience cesty** (cline of path salience):

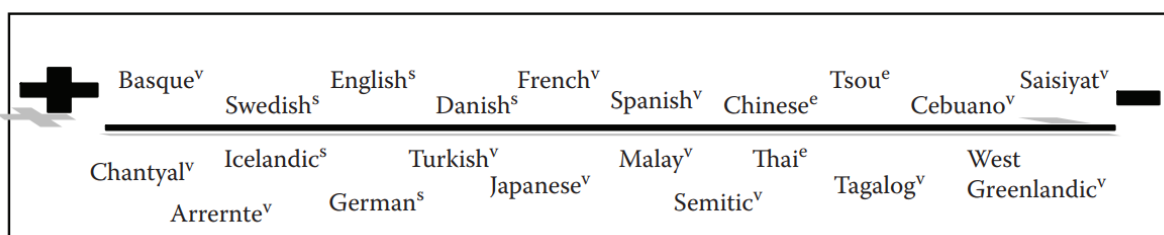

Diagram 1: Znárodnění škály salience cesty. Vpravo je pól vysoké salience, vlevo je pól nízké salience. Písmena v horním indexu u názvů jazyků značí, jestli jsou považovány za slovesně-rámčující jazyky (v), satelitně-rámčující jazyky (s) nebo ekvipolentně-rámčující jazyky (e).

(ibid.: 410)

Tvrdí, že existuje několik faktorů, které ovlivňují, kde se daný jazyk na škále nachází:

- 1) jazyky s vysokou mírou salience cesty mají často bohaté lexikální a morfologické zdroje – baskičtina má například pět lokativních pádů a více než třicet lokativních sloves nebo zápon
- 2) slovosled – jazyky, které zakončují větu slovesem, mají vyšší míru salience cesty
- 3) míra tolerance vynechání slovesa – jazyky s vyšší mírou VSC spíše vynechávají sloveso než jazyky s nižší mírou salience cesty

- 4) užívání tzv. „dummy verbs“, tj. sloves s nízkém sémantickém zatížením, např.: sloveso *to be* – jazyky s vyšší mírou saliance cesty používají tyto slovesa více
- 5) kulturní faktor – v kulturách jazyků s vysokou mírou saliance cesty hrají prostor a pohyb větší roli než v kulturách jazyků s nízkou mírou saliance cesty
- 6) konceptuálně orální jazyky vs konceptuální psané jazyky⁷ – konceptuálně orální jazyky mají vyšší míru saliance cesty, protože tyto jazyky mohou popisovat cestu způsoby, které vy v konceptuálně psaných jazycích byly přebytečný nebo negramatické

Tvrdí, že se jazyky mohou řadit bez ohledu na jejich typologickou klasifikaci na škálu saliance cesty. Pozice na škále závisí na tom, jak přístupné, časté a jednoduché na zpracování jsou nástroje k vyjádření směru pohybu, které závisí na lingvistických, diskurzivních a kulturních faktorech. (ibid.: 411-412)

2.2.3 MUEHLEIN A IMAI – DVA TYPY POHYBOVÝCH SLOVES V JAPONŠTINĚ

Lingvistky Victoria Muehlsein a Mutsumi Imai reagují na Talmyho tvrzení, že japonština kóduje na kořen slovesa informaci o směru pohybu. Do jisté míry souhlasí, avšak upozorňují na to, že v japonštině existují slovesa pohybu, která poskytují informaci i o pozadí. Dělí takto japonská slovesa pohybu na dvě skupiny, na skupinu „čistých“ pohyb+trajektorie sloves, neboli **directional path verbs** (dále DP slovesa) a na skupinu sloves, která vedle trajektorie obsahují informaci o pozadí, neboli **ground path verbs** (dále GP slovesa). (Muehlsein, Imai, 1997: 1–2).

Do jednoduchých DP sloves patří následující slovesa: *agaru* 上がる, *deru* 出る, *hairu* 入る, *iku* 行く, *kaeru* 帰る, *kuru* 来る, *modoru* 戻る, *oriru* 降りる, *sagaru* 下がる, *saru* 去る a *susumu* 進む.

Do jednoduchých GP sloves patří následující slovesa: *koeru* 超える, *kudaru* 下る, *kuguru* ぐる, *noboru* 登る, *nukeru* 抜ける, *tóru* 通る a *wataru* 渡る. (ibid.: 2)

⁷ Antuňano o konceptuálně orálních jazycích píše: “konceptuálně orální jazyky jsou charakterizovány eliptickými konstrukcemi, porušováním kongruence, nízkým poměrem typ-token ve slovní zásobě, redundancí, lexikálními variacemi, hyperbolickými výrazy, signály pro výměnu rolí mluvčího a posluchače (turn-taking signals) a opravování sebe. Tvrdí, že v konceptuálně orálních jazycích se tyto charakteristiky objevují v orálních i psaných textech. (Antuňano, 2009: 412)

Uvedu jeden příklad z každé skupiny pro ilustraci sémantického rozdílu mezi skupinami: sloveso *agaru* popisuje pohyb něčeho nebo někoho vzhůru, ale nevypovídá nic o pozadí, na kterém se pohyb děje. Viz následující věta:

(5) kemuri=ga aga-tta⁸
kouř=NOM pohybovat.se.vzhůru-PST
,Kouř stoupal vzhůru.'

Oproti tomu sloveso *wataru* už o pozadí leccos vypovídá. Do češtiny by se dalo přeložit jako *přejít* (viz Japonská slovesa v příkladech), ale oproti češtině má ještě navíc význam toho, že plocha, která je přecházená, je položena níže, než je počáteční bod a cíl. Proto například je v pořádku říct větu *kawa o watatta* 川を渡った (přešli řeku), ale věta *jama o watatta* 山を渡った (přešli horu) je nesprávná. (ibid: 3–5)

Argumentují, že se tyto dvě skupiny sloves neliší jen sémanticky, ale i syntakticky, protože druhá skupina sloves má víc transitivních vlastností než první skupina.

Míra transitivity není jediný rozdíl mezi oběma skupinami. U DP sloves je větší důraz na směr pohybu (označen partikulí *kara*) nebo cíli (označen partikulí *ni*, *e* nebo *made*). U GP sloves je větší důraz na pozadí, které je označené partikulí *o*. Dále se u GP sloves běžně objevují jen životné subjekty, případně dopravní prostředky. DP slovesa takové omezení nemají. Co se týká rozdílů v syntaktickém chování obou skupin, tak jeden rozdíl je, že ve větách s GP slovesem se může kvantifikátor (pokud se ve větě nachází) přesunout přímo před sloveso, protože to věty s partikulemi *ga* nebo *o* dovolují. U DP sloves to nelze, protože pozadí není označené partikulí *o*. Uvedu na příkladu:

(6) miccu=no kawa=o wata-tta⁹
tři=GEN řeka=ACC přejít-PST
,Přešli přes tři řeky.'

Tuto větu lze přetransformovat do následující věty:

(7) kawa=o miccu wata-tta¹⁰
řeka=ACC tři přejít-PST
,Přešli přes tři řeky.'

⁸ 煙が上がった。

⁹ 三つの川を渡った。

¹⁰ 川を三つ渡った。

Takovou transformaci ale u následující věty provést nelze:

- (8) a. neko=ga nihon=no ki=e aga-tta¹¹
 kočka=NOM dva.dlouhý.objekt=GEN strom=DAT pohybovat.se.vzhůru-PST
 ,Kočka vylezla na dva stromy.'
- b. *neko=ga ki=e nihon aga-tta¹²
 kočka=NOM strom=DAT dva.dlouhý.objekt pohybovat.se.vzhůru-PST

Další rozdíl je ve významu konstrukce *V-te iru*. U DP sloves má konstrukce význam stavu. Například následující věta

- (9) fúsen=ga sora=ni aga-tte i-ru¹³
 balónek=NOM obloha=DAT pohybovat.se.vzhůru-SEQ být(živ.)-NPS
 ,Balónek je na obloze (protože do ní vzlétnul).'

neznamená, že balónek ještě stoupá na oblohu, ale už je vysoko na obloze a dále nestoupá. V následující větě

- (10) ikkó=wa hakone=no jama=o koe-te i-ru¹⁴
 skupina=TOP Hakone=GEN hora=ACC překonat-SEQ být(živ.)-NPS
 ,Skupina přechází horu.'

tato konstrukce vyjadřuje probíhající činnost, skupina právě přechází pohoří Hakone. (ibid: 8–11)

2.2.4 SHRNUŤÍ

Talmy formuluje typologii jazyků, která světové jazyky rozděljuje na satelitně-rámcující a verbálně-rámcující. V lingvistickém diskurzu má dodnes teorie ohlas a mnozí na ní různě reagovali. V zásadě se všichni shodují, že typologie do jisté míry funguje, avšak ne stoprocentně. Jsou mezitypové rozdíly mezi jazyky, například slovanské jazyky kódují na kořeni slovesa způsob pohybu častěji než germánské, i když obě skupiny patří do S-jazyků. Slobin a Ibarretxe Antuñano argumentují, že je přesnější přemýšlet spíše o škále než o typologii o dvou skupinách, a to o škále salience způsobu nebo o škále salience cesty. Je ale

¹¹ 猫が二本の木へ上がった。

¹² 猫が木へ二本上がった。

¹³ 風船が空に上がっている。

¹⁴ 一行は箱根の山を超えている。

nesporné, že se nedá tvrdit, že by Talmyho typologie nebyla užitečná, a i když nefunguje stoprocentně, tak mnohé vypovídá o tom, jak se různé jazyky chovají v rámci kódování jednotlivých elementů pohybových událostí. V další kapitole pojednávám o tom, jak jsou pohybové události vyjadřovány konkrétně v češtině, která je V-jazykem, a japonštině, která je S-jazykem.

2.3 VYJÁDŘENÍ POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ V ČEŠTINĚ A JAPONŠTINĚ

2.3.1 VYJÁDŘENÍ POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ V JAPONŠTINĚ

Pro porovnání lexikalizačních vzorců mezi V-jazyky a S-jazyky se často vybírají angličtina a španělština jako reprezentativní jazyky. Existují i práce, které se zabývají porovnáváním angličtiny a japonštiny a některé z nich zde uvedu:

Kyoko Hirose Ohara

Hirose Ohara v článku z roku 2002, *Linguistic encodings of motion events in Japanese and English: A preliminary look*, analyzuje 40 pohybových událostí, 20 v angličtině a 20 v japonštině. Čerpá je z knih *The Adventures of Sherlock Holmes* od A. C. Doylea, *Anne of Green Gables* od L. M. Montgomery, *Murakami Haruki Zen Sakuhi* od H. Murakamiho a *Kiččin* od B. Jošimoto. Pokládá si čtyři otázky při analýze:

- 1) Jsou nějaké rozdíly mezi jazyky v počtu a typu použitých sloves?
- 2) Který jazyk má víc slovesných frází bez specifikování pozadí?
- 3) Který jazyk používá více elementů pozadí (ground elements)?
- 4) Jak jazyky kódují více než jeden element pozadí nebo úsek cesty v rámci komplexní pohybové události? Jednou větou nebo více větami?

Zjišťuje, že v pozorovaných pohybových událostech je přibližně stejný počet použitých sloves v angličtině i v japonštině (35 v AJ a 37 v JJ), avšak v japonštině se slovesa více opakují (26 různých sloves v AJ a 19 různých sloves v JJ). Japonština má tedy menší lexikální různorodost ve slovesech pohybu. Také udává, že v angličtině bylo 9 sloves, které vyjadřovaly způsob pohybu (*dive, drive, jog, rattle, shuffle, sidle, spring, step, walk*). V japonštině byly nalezeny pouze 2 slovesa (*aruku* 歩く a *ojogu* 泳ぐ).

V obou jazycích většinou doprovází pohybovou událost pozadí, 86 % v angličtině a 81 % v japonštině.

Příklad věty v japonštině s prvkem pozadí:

(11) wataši=wa	omo-wazu	usugurai	rodži=e	kak-e+ko-nda ¹⁵
1NS=TOP	myslet-NSE	málo-osvětlený	ulička=DAT	běhat-ADV+pohyb.dovnitř-PST

‘Bez přemýšlení jsem vběhla do málo osvětlené uličky.’

Pozadím v této větě je *ulička*. Japonština a angličtina se rozcházejí v počtu prvků pozadí. V japonštině Ohara nenašla větu s více než jedním prvkem pozadí. Naopak v angličtině takové věty našla. Příklad věty v angličtině s dvěma prvky pozadí (kurzívou):

(12) she shot out of *the hall door* and *into it*.

(Hirose Ohara, 2002: 127-131)

Podle těchto dat se japonština nijak zvlášť neliší od španělštiny, avšak rozdíly jsou patrné, když se Hirose Ohara zaměří na porovnání překladů. Přichází k závěru, že i když podle Slobinovi studie španělští překladatelé vynechávají v půlce případů způsob pohybu, tak v japonštině se způsob pohybu vyjadřuje pomocí onomatopoeie nebo složenými slovesy a je tedy snadnější zachovat způsob pohybu v překladu. (ibid.: 136)

Yukiko Sugiyama

Jak japonština vyjadřuje způsob pohybu prostřednictvím onomatopoií a složených sloves, se zabývá Yukiko Sugiyama ve své práci *Not All Verb-Framed Languages are Created Equal: The Case of Japanese*. Zkoumá, jak se liší šestá kapitola *Hobita* od J. R. R. Tolkiena v originále a v japonském překladu a jak se japonština liší od ostatních V-jazyků. Popisuje, jak může být způsob pohybu v japonštině vyjádřen složenými slovesy, prostřednictvím přechodníkového -te tvaru a pomocí onomatopoií.

Upozorňuje, že i když složená slovesa a slovesa spojená -te tvarem mohou působit podobně, tak jsou jejich syntaktické struktury rozdílné. Tvrdí, že rozdíl mezi nimi je ten, že v případě složených sloves se nedá mezi pozice slovesa nic vložit a jsou tedy těsněji spjaté než slovesa spojená prostřednictvím -te tvaru. Uvádí na příkladě:

(13) Taró=wa	aru-ite	kóen=o	mawa-tta ¹⁶
Taró=TOP	chodit-SEQ	park=ACC	kroužit-PST

Taró se procházel parkem.

¹⁵ 私は思わず薄暗い路地へ駆け込んだ。

¹⁶ 太郎は歩いて公園を回った。

V této větě se může vložit informace o pozadí mezi slovesa, avšak kdyby se jednalo o složené sloveso, tak informaci o parku mezi součásti slovesa vložit nelze.

(14) *Taró=wa aruk-i kóen=o mawa-tta¹⁷
 Taró=TOP chodit-SEQ park=ACC kroužit-PST

(Sugiyama, 2005:301)

Také doplňuje, že složená slovesa jsou více lexikalizovaná než slovesa spojená -te tvarem, takže jsou spjatá jak morfologicky, tak sémanticky.

Ve své analýze zkoumá jak pohybové události jen se způsobem pohybu, pohybové události jen se směrem pohybu a jak pohybové události s obojím jsou překládané do japonštiny. Data, které z analýzy získává, znázorňuje v následujících dvou tabulkách:

Type of Verb	Number found
P	1
M	1
M + P	2
Other	2
Total	6

Tabulka 1. Překlad pohybových událostí se způsobem pohybu. P značí směrové sloveso, M značí způsobové sloveso, M+P je složenina ze způsobového a směrového slovesa. (ibid.: 304)

Type of verb, mimetic	Number found
P	3
M + P	13
M + P-te P	1
mimetic + M	1
mimetic + M + P	2
M-te + P	3
Other	4
Total	27

Tabulka 2. Překlad pohybových událostí se směrem i způsobem pohybu. (ibid.: 308)

¹⁷ 太郎は歩き公園を回った。

Z těchto dat dochází k závěru, že japonština je charakteristickým V-jazykem, protože má více směrových sloves než způsobových sloves. Avšak na rozdíl například od španělštiny nebo francouzštiny nemá problém s vložením způsobu pohybu prostřednictvím složených sloves či onomatopoeie, jelikož nenarušují tolik tok vyprávění jako adverbiální výrazy v románských jazycích. Japonština není tak bohatá na vyjádření způsobu pohybu jako angličtina, ale je na tom lépe než ostatní V-jazyky. (ibid.: 309)

Pohybové události jen se směrem pohybu byly v originále dvě a v obou případech byly do japonštiny přeloženy také směrovým slovesem, konkrétně sloveso *go* jako *susumu* 進む a *come* jako *deru* 出る.

Hiromi Noguchi

Noguchi ve svém článku *Talmy's Dichotomous Typology and Japanese Lexicalization Patterns of Motion Events* analyzuje články z novin týkající se pádů letadel v angličtině a japonštině. Dochází k podobným závěrům, že japonština využívá onomatopoeie a složená slovesa k vyjadřování způsobu pohybu. Přidává k nim však ale další skupinu slov – sinojaponské složeniny, respektive tzv. slovesná podstatná jména. Slobin řadí čínštinu mezi E-jazyky, protože vyjadřuje způsob i směr pohybu ekvivalentně přes sériová slovesa, tj. slovesa ze dvou znaků. Japonština si ve formě sinojaponské slovní zásoby tento způsob vypůjčuje. Například sloveso *hikó suru* 飛行する má zakódovaný směr i způsob pohybu. Sloveso je složené ze znaku 飛, který znamená létat, což určuje způsob pohybu, a ze znaku 行, který znamená pohyb směrem pryč. (Noguchi, 2011: 41-45)

2.3.2 VYJÁDŘENÍ POHYBOVÝCH UDÁLOSTÍ V ČEŠTINĚ

Prací, které se věnují vyjadřování pohybových událostí v češtině je málo, což je také jedním z podnětů pro vznik této práce. Talmyho typologii zmiňuje ve své práci například Lucie Saicová Římalová (2010), ale blíže se pohybovým událostem nevěnuje. Fibigerová a Guidetti s typologií také pracují, zkoumají vliv typologických rozdílů na myšlení, mluvení a gestikulaci mluvčích češtiny a francouzštiny. Rozdíly mezi češtinou a francouzštinou se zabývá i Nádvorníková, která zkoumá francouzské gerundium a jeho českých ekvivalentů. Konkrétně vyjadřováním pohybových událostí se zabývá ve své bakalářské práci *Expression of Motion Events in English and Czech* Petra Šimoníková pod vedením Michaely Martinkové. Martinková poté provádí i svůj výzkum, ve kterém porovnává pomocí paralelního korpusu

české překlady z angličtiny a španělštiny. Její závěry ale nevypovídají tolik o češtině, jako spíš o angličtině a španělštině, takže představím pouze práci Šimoníkové.

Šimoníková v práci porovnává anglický text k už zmiňované obrázkové knížce *Frog, Where Are You?* s jeho překlady do češtiny, jejichž autory jsou čeští studenti z oboru překladatelství a tlumočnictví. Textovou verzi příběhu přebírá od Salt Software, ale studentům poskytuje i obrázky z původní knížky. Zaměřuje se na to, jestli jsou v češtině nějaká omezení, která pramení z toho, že jsou satelity vázané morfémů.

Jak v češtině funguje vyjadřování pohybových událostí představuje na následujícím příkladu:

(15) **Vyběhl** z domu.

Způsob pohybu je vyjádřen kořenem slovesa, *běžet* (označené tučným písmem), a směr je zakódován na předponě *vy-* (označené kurzívou), tedy co by v češtině Talmy nazval satelitem. Satelity mají v češtině formu vázaných morfémů, jako právě například předpona *vy-*. (Šimoníková, 2016: 13)

Dochází k závěru, že satelity v češtině nezpůsobují žádné limitace. V následující tabulce lze vidět, jak byla anglická slovesa překládána do češtiny:

Manner of Motion	Manner verbs	
	English source text	Czech translation
RAPID	<i>ran</i>	<i>pro-běhnout, pro-svištět</i>
SLOW	<i>creep</i>	<i>vy-plazit se, při-plížit se</i>
CAUTIOUS		<i>vy-lézt, vy-škrábat se</i>
SACCADIC	<i>jump</i>	<i>při/vy/po-skočit, při-hopsat, od-hopkat</i>
FOOT MOVEMENT	<i>walk</i>	<i>od-cházet</i>
ASCENDING	<i>climb</i>	<i>vy-lézt, vy-šplhat, vy-drápat se</i>
DESCENDING	<i>fall</i>	<i>vy/s-padnout</i>
FLYING	<i>fly</i>	<i>vy-letět, vy-rojit se</i>
ABRUPT	<i>swoop</i>	<i>vy-střelit, vy-letět, vy-nořit se</i>
	<i>pop</i>	<i>vy-skočit, vy-kouknout, vy-nořit se, vy-lézt</i>
Total number of Manner verbs	9	23

Tabulka 3. Překlady způsobových sloves z angličtiny do češtiny. (ibid.: 52)

Z tabulky lze vyčíst, že je čeština celkem bohatá na způsobová slovesa, a že nejčastější satelit je předpona *vy-*. Používají se například i předpony *od-*, *pro-* nebo *po-*. Šimoníková dále tvrdí, že česká slovesa popisují detailně způsob stejně jak anglická. Jako jeden z příkladů uvádí, že

anglické sloveso *climb* označuje „stoupající způsob pohybu“ a česká slovesa *vylézt*, *vyšplhat* a *vydrápat se* označují totéž.

Přestože čeština v tomto ohledu ještě nebyla podrobena tak detailní analýze jako angličtina, lze mezi germánskými a slovanskými jazyky konstatovat některé rozdíly. Vrátime se krátce ke Slobinovu výzkumu. Ve své práci z roku 2004 kromě jiného analyzuje i jak mluvčí různých jazyků popisují scénu ze zmiňovaného žabího příběhu, kdy vylétává sova z kmene stromu. Na následujícím grafu je znázorněno, kolik procent mluvčích z různých jazyků použilo způsobové sloveso k popisu vyletění sovy.

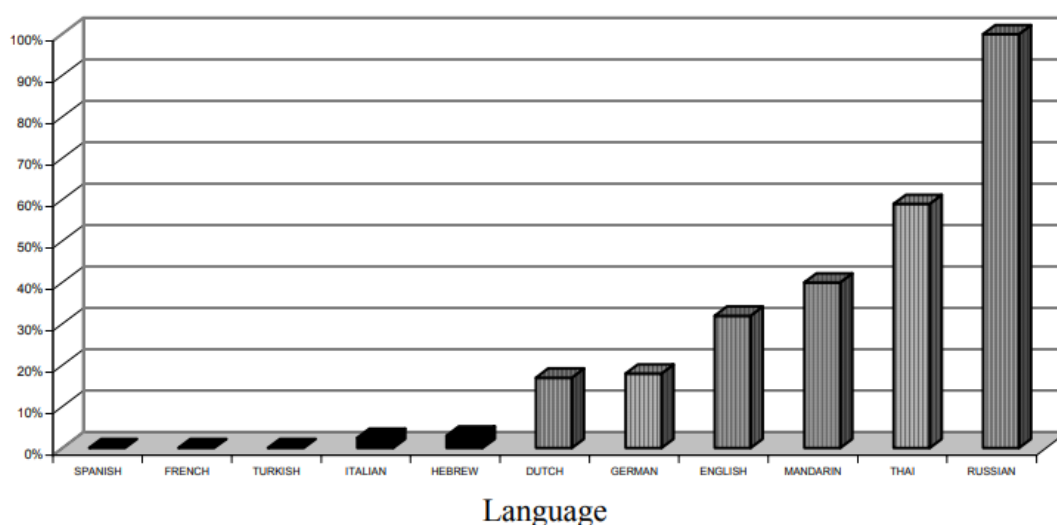

Diagram 2. Graf znázorňující, kolik procent mluvčích z vybraných jazyků použilo způsobové sloveso k popisu vyletění sovy z kmene stromu. Černě jsou znázorněny V-jazyky, proužkovaně S-jazyky (podle Talmyho typologie) (Slobin, 2004: 7)

Z grafu jde vyčíst, že zaprvé je rozhodně velký rozdíl mezi S-jazyky a V-jazyky, ale že je i velký rozdíl mezi germánskými a slovanskými jazyky. V případě holandštiny, němčiny a angličtiny se počet mluvčích, co použilo způsobové sloveso, pohybuje mezi 15 a 30 procenty. V případě ruštiny použili všichni mluvčí způsobové sloveso. Z toho plyne, že přestože jsou slovanské i germánské jazyky S-jazyky, tak mluvčí slovanských jazyků budou spíše používat způsobová slovesa než mluvčí germánských jazyků.

2.3.3 SHRNUŤÍ

Jeví se, že práce zabývající se pohybovými událostmi v češtině a japonštině potvrzují Talmyho teorii a čeština opravdu patří do skupiny S-jazyků a japonština do V-jazyků. Japonština se například od španělštiny liší tím, že pro ni není tak nepřirozené mít vyjádřen způsob pohybu, protože její prostředky k jeho vyjádření, i když stojí mimo přísudek, nenarušují tolik tok vyprávění a je přirozenější je používat než ve španělštině. Naopak v češtině nejsou směrová

slovesa převzatá z románských jazyků a funkci satelitu naplňují předpony, takže se od angličtiny ve vyjadřování pohybových událostí také liší, i když patří do stejné skupiny. Nicméně i když mají mezitypové rozdíly, tak se v zásadě nevymykají Talmyho typologii, která se tak stále jeví jako stále užitečná i pro další analýzu. Proto se o ní opírám i já v této práci.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Výzkumné otázky rozdělují na tři kategorie:

Otázky na porovnání překladů

1. Kolik slovesných lemmat se vyskytovalo v českých originálech a překladech a v japonských originálech a překladech. Liší se jejich počet mezi oběma jazyky a v závislosti na tom, zda jde o zdrojový jazyk nebo o překlad?
Hypotéza: Na základě Talmyho typologie a dalších studií očekávám, že japonština bude mít menší počet lemmat, jelikož jazyky, které kódují způsob pohybu na slovese či jeho kořeni, mívají bohatší zásobu sloves.
2. Je možné vyzorovat nějaké rozdíly v tom, jak překládají japonští překladatelé do češtiny a jak překládají čeští překladatelé do japonštiny?
Hypotéza: Data z porovnávání mezi angličtinou a španělštinou ukazují, že překlady do angličtiny bývají přesnější než do španělštiny, jelikož zachování stejných informací ve španělštině by mohlo často vést k překladům, kde vyprávění neplyne dobře. Způsob pohybu by se totiž musel více vypíchnout pomocí příslovečné konstrukce, kvůli tomu, že španělská slovesa nemají tendenci kóduvat způsob pohybu. Dalo by se tedy usuzovat, že tomu bude podobně v případě češtiny a japonštiny a že překlady z češtiny do japonštiny budou méně přesné než překlady z japonštiny do češtiny.

Otázky na překlady z češtiny do japonštiny

1. Jak často je informace o způsobu pohybu zachována v překladech z češtiny do japonštiny? Jakými způsoby je zachována? Jaký je důvod vypuštění, když zachována není?
Hypotéza: Zachována bude nejčastěji pomocí složených sloves. Případná elize je motivována snahou nenarušovat plynulost vyprávění.
2. Jak často je specifikován směr pohybu v překladech z češtiny do japonštiny? Z jakého důvodu?
Hypotéza: Specifikace směru slovesem nebývá u pohybových událostí v češtině tak důležitá jako v japonštině, takže pravděpodobně najdeme případy, kdy bude v japonštině znít přirozeněji, když bude směr upřesněn.
3. Jsou atypické případy, kdy naopak v překladu zmizel směr pohybu nebo byl přidán jeho způsob? Případně slovesa specifikující informace o pozadí či figuře?
Hypotéza: Talmyho typologie popisuje spíše tendence než absolutní pravidla, takže je možné, aby se vyskytovaly případy, které neodpovídají jeho klasifikaci.

Otázky na překlady z japonštiny do češtiny

1. Jak často je informace o směru pohybu zachována v překladech z japonštiny do češtiny? Jakými způsoby je zachována? Když zachována není, jaký je k tomu důvod?
Hypotéza: Nejčastější způsob bude pomocí předpony, z nichž nejčastější bude předpona vy-.¹⁸
2. Jak často je specifikován způsob pohybu v překladech z japonštiny do češtiny? A z jakého důvodu?
Hypotéza: Japonština je kontextuální jazyk, kdy se často vynechává to, co je známé z kontextu. Čeština by také měla mít více sloves kódující způsob pohybu. Proto se pravděpodobně budou vyskytovat případy, kde je v češtině způsob pohybu upřesněn.
3. Jsou atypické případy, kdy naopak v překladu zmizel způsob pohybu nebo byl přidán jeho směr? Případně slovesa specifikující informace o pozadí či figuře?
Hypotéza: Talmyho typologie popisuje spíše tendence než absolutní pravidla, takže je možné, aby se vyskytovaly případy, které neodpovídají jeho klasifikaci.

Mé hypotézy vycházejí z primárně z teorie Leonarda Talmyho, že japonština má spíše tendenci kódovat směr pohybu na slovesech a čeština má spíše tendenci kódovat způsob pohybu na slovesech (či přesněji na slovesných kořenech). I když mnozí na jeho teorii reagovali a rozšiřovali ji, v zásadě se jeví jako pravdivá a platná, a proto pracuji s jejími předpoklady. Také ve svých hypotézách vycházím z výsledku výzkumu Dana Slobina a jeho datech o angličtině a španělštině, které jsou podle Talmyho typologie ve stejných skupinách jako čeština a japonština, a tudíž by se jazyky měly chovat podobně.

3.2 METODA

V praktické části provádím vlastní výzkum způsobu vyjadřování pohybových událostí v češtině a japonštině. Využívám k výzkumu paralelní korpus InterCorp v15, který je součástí Českého národního korpusu. Pomocí příkazu [tag="V.*"] vyhledávám v českém korpusu věty se slovesy pohybu, které spolu s jejich japonskými ekvivalenty v zarovnaném korpusu konstituují data pro můj výzkum. Podobně pracuji s japonským korpusem, v jehož případě příkaz zní [tag="動詞.*"]. Případy, ve kterých je pohyb metaforický nebo fiktivní, ignoruji. Metaforickým pohybem rozumíme pohybem metaforickým ve smyslu kognitivní lingvistiky, tedy kdy dochází k posunu významu z konkrétní domény do jiné domény abstraktní, např.: *skočit někomu do řeči*. Pohyb fiktivní je označení pro případy, kdy je pohyb připsaný cestě, po

¹⁸ Šimoníková ve své práci zjistila, že nejčastější předpona v překladech do češtiny *Frog, Where Are You?* byla předpona vy-. (Šimoníková, 2016: 13) Čermák v knize *Morfematika a slovtvorba češtiny* uvádí, že slovesná předpona vy- je nejčastější slovesná předpona. (Čermák, 2011: 127)

keré se pohybující entita pohybuje, jako například ve větě *The road goes from London to Brighton*. Dále vynechávám případy, kde se vyskytuje modalita (případy jako rozkazy, přání, žádosti atd.). Pokud se ve větě vyskytuje více pohybových sloves, tak se každé počítá jako jedna jednotka dat k analýze, i když se jedná o součást komplexnější pohybové události.

Data k analýze tvoří 150 příkladů v češtině a jejich překlad do japonštiny a 150 příkladů v japonštině a jejich překlad do češtiny. Vybírám je ze tří českých a tří japonských beletrických, po 50. Seznam beletrických děl a jejich označení v následných příkladech:

CJ1: Karel Čapek: *Továrna na absolutno* – překlad do japonštiny Itaru lidžima

CJ2: Ladislav Fuks: *Spalovač mrtvol* – překlad do japonštiny Ken'iči Abe

CJ3: Bohumil Hrabal: *Městečko, kde se zastavil čas* – překlad do japonštiny Kijomi Hirano

JC1: Haruki Murakami: *Norské dřevo* – překlad do češtiny Tomáš Jurkovič

JC2: Kóbo Abe: *Písečná žena* – překlad do češtiny Miroslav Novák

JC3: Takaši Hiraide: *Kočí host* – překlad do češtiny Anna Křivánková

Výběr románu závisel na jejich dostupnosti v obou jazycích v paralelním korpusu. Zároveň byly také vybrány tak, aby se jejich autoři či překladatelé neopakovali, aby nedošlo k přílišnému ovlivnění dat tím, jak daný autor píše nebo jak daný překladatel překládá. Při zkoumání otázky zachování informace o směru či pohybu mezi překlady konzultuji významy sloves se slovníky podle potřeby.

3.3 POROVNÁNÍ PŘEKLADŮ

V následující tabulce je znázorněno, kolik slovesných lemmat se vyskytlo v češtině v originále a v překladu a kolik se vyskytovalo v japonštině v originále a v překladu:

	česká slovesa	japonská slovesa
v originálu	93	103
v překladu	110 (ze 131)	96 (ze 164)

Tabulka 4. Počet slovesných lemmat v češtině a japonštině, v originálních textech i překladu.

Přestože jsme předpokládali, že čísla budou vyšší u češtiny, tak v originálech japonská slovesa byla v analyzovaných větách různorodější. V překladu se avšak vyskytnulo více typů sloves v češtině než v japonštině. Různorodost sloves se tedy jeví podobná v obou jazycích. Samozřejmě může výsledky některé faktory zkreslovat, převážně omezenost počtu dat nebo

náhoda, že se ve vybraných segmentech nějaké sloveso opakovalo častěji než v běžném používání jazyku.

Trochu více vypovídající je údaj o celkovém počtu sloves. Pochopitelně v originálu jsou celkové počty ze 150. Toto číslo se ale mění v překladech. Stávalo se, že pohyb, který byl popsán jedním slovesem v češtině, tak byl popsán dvěma slovesy v japonštině. Stejně tomu bylo naopak, v překladech z japonštiny do češtiny se často dvě slovesa přeložila jedním slovesem nebo se někdy úplně vynechala. Nebo se pohyb vyjádřil jiným slovním druhem. Vyskytly se například dva případy, kdy v překladu z češtiny do japonštiny bylo sloveso nahrazeno podstatným jménem:

(1) Když jsem se **vracel** ze školy, [...]

Gakkó=kara=no **kaerimiči**, [...] ¹⁹

Škola=ABL=GEN cesta.směrem.zpět (CJ3)

(2) [...], **šel** jsem zrovna ze školy, [...]

čódo boku=mo **gekó+točú**=de, [...] ²⁰

právě 1MS=ITO cesta.ze.školy+po.cestě=LOC (CJ3)

Případů, kdy v japonském překladu bylo jedno sloveso přeloženo jako dvě bylo 16. Proto jich je celkově 164. V českém překladu bylo 21 případů kdy buď dvě slovesa byla přeložena jako jedno, kdy sloveso bylo úplně vynecháno nebo kdy bylo sloveso přeloženo jako jiný slovní druh. Jako například v tomto případě (ekvivalenty jsou znázorněné barevně a vynechané sloveso je kurzívou):

(3) Curer-are-te
kak-e+megu-tte

ie=wo

tob-i+da-ši,
saga-šita=ga, [...] ²¹

happó

vzít.s.sebou-PAS-SEQ dům=ACC
běhat-ADV+pohybovat.se.okolo-SEQ

létat-ADV+pohyb.ven-SEQ
hledat-PST=AVS, [...]

mnoho.směrů

Vyběhli jsme z domu a **hledali**, kde se dalo, [...] (JC3)

Překladatelka pravděpodobně došla k závěru, že v češtině je jasné, že postavy hledali kočku v běhu a sloveso nepřeložila. Jeví se tedy, že japonština má tendenci popisovat pohybové události více dopodrobna a použitím více sloves než čeština.

V následujících tabulkách znázorňuji, jaké typy sloves se objevovaly. V češtině dělím slovesa na ta bez předpony a s předponou a ta v japonštině na jednoduchá, složená, sinojaponská (tj.

¹⁹ 学校からの帰り道、

²⁰ ちよどぼくも下校途中で、

²¹ 連れられて家を飛び出し、八方駆けめぐって探したが、

tzv. verbal nouns, které jsou tvořené sinojaponskou složeninou ze dvou znaků a pomocného slovesa *suru* s významem dělat), na „fráze“ (kombinace slovesa a podstatného jména, kdy podst. jméno mění do jisté míry význam slovesa) a na jiné (případy, které nespadají ani pod jednu z těchto kategorií):

jazyk	typ slovesa	originál	překlad
čeština	bez předpony	29	30
	s předponou	64	80
japonština	jednoduchá	61	42
	složená	31	35
	sinojaponská	7	8
	fráze	2	3
	jiná	2	8

Tabulka 5. Typy sloves v analyzovaných datech.

Lze vidět, že v češtině je poměr sloves bez předpony a s předponou téměř stejný, přibližně 1:3. V japonštině se poměr celkem mění, v překladu se vyskytuje méně jednoduchých sloves a více složených sloves. V následující subkapitole demonstruji, že složená slovesa byla v mé analýze nejčastějším prostředkem k zachování informace o způsobu pohybu v překladu z češtiny do japonštiny. Dává proto smysl, že jejich počet v překladech z češtiny do japonštiny bude vyšší v porovnání s originály v japonštině.

3.4 PŘEKLADY Z ČEŠTINY DO JAPONŠTINY

3.4.1 PROSTŘEDKY ZACHOVÁNÍ INFORMACE O ZPŮSOBU POHYBU

Hlavní výzkumnou otázkou je, jak často je zachována informace o způsobu pohybu v překladech z češtiny do japonštiny. Informace o způsobu pohybu byla zachována ve 107 případech ze 150 (71,33 %). V následujícím kruhovém diagramu znázorňuji, jakými prostředky byla zachována:

Zachování způsobu v překladu z češtiny do japonštiny

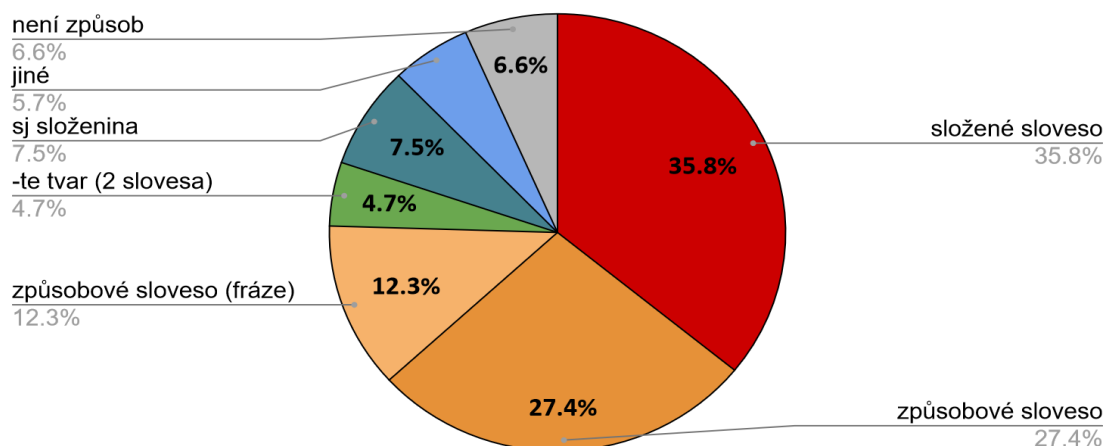

Diagram 3. Kruhový diagram, který znázorňuje prostředky k zachování informace o způsobu pohybu v překladech z češtiny do japonštiny.

Nejčastějším prostředkem byla složená slovesa, přibližně ve třetině případů (35,8 %). Uvádím pro ilustraci příklad (způsob pohybu je zbarven modře a směr pohybu je zbarven červeně):

(4) „U čerta!“ vykřikl pan Bondy a vyskočil.

Nantekotta	Bondy=wa	sake-nde	tob-i+aga-tta ²²
AHO-věc-COP.NPS	Bondy=TOP	křičet-SEQ	létat-ADV+pohyb.vzhůru-PST (CJ1)

Nejčastější schéma vypadá takto:

Č: předpona-kořen = směr-způsob

J: první pozice-druhá pozice = způsob-směr

Takto se zachovávají obě informace, jen jsou v obráceném pořadí. Obrácené pořadí naznačuje, že pro každý jazyk je důležitější jiná informace. Důležitější informaci kódují povinnou částí slova, v češtině slovesným kořenem a v japonštině druhou pozicí složeného slovesa.

Kromě použití složených sloves jako prostředků k zachování informace o způsobu pohybu bylo přibližně ve čtvrtině případů (27,4 %) použito způsobové sloveso.²³ Například v těchto případech:

(5) Inženýr Marek jen škulbl rameny [...]

Mareku	giši=wa	tada	rjókata=wo	sukum-e ²⁴
Marek	inženýr=TOP	jen	obě.ramena=ACC	škulbnout.SEQ (CJ1)

²² 「なんてこった！」ボンディは叫んで跳びあがった。

²³ Připomínám, že v této práci termín *způsobové sloveso* používám ve významu „sloveso, které vyjadřuje informaci o způsobu pohybu“.

²⁴ マレク技師はただ両肩をすくめ、 [...]

(6) Nebo si představ, že jsem **chodil** vzduchem.

Aruīwa aru-ita-n-da ²⁵	sózo	ši-te-ku-re	boku=wa	kučú=wo
Nebo=TOP chodit-PST-NMZ-COP (CJ1)	představivost	dělat-SEQ-CPT-IMP	1MS=TOP	vzduch=ACC

V mnoha případech byl ale způsob opomenut, převážně v případech sloves *jít, chodit, jet* a dalším od nich odvozených, například:

(7) Já jsem věděl, že **přijdeš**.

Kimi=ga	kuru	koto=wa	boku=ni=wa	waka-te-ta ²⁶
2NS=NOM	přijít	věc=TOP	1MS=DAT=TOP	rozumět-SEQ-být.životný (CJ1)

V tomto případě vidíme, že v japonštině je zachován směr pohybu, který je zakódován v češtině na předponě při-. Způsob pohybu ale zaniká, protože ze slovesa *kuru* není jasné, jak pohyb probíhá. Aby informace byla zachována, tak by musel překladatel například přidat slovo *aruite* (chodit v přechodníkovém tvaru) před *kuru*. V běžném použití japonštiny avšak není běžné u *kuru* specifikovat způsob pohybu, buď je jasný z kontextu nebo je irelevantní a tudíž by taková informace jen působila nepřírozně a narušovala by plynulost vyprávění.

Přibližně osminu (12,3 %) případů, které označuji jako “způsobové sloveso (fráze)”, tvoří případy, kdy jde o konstrukci tvořenou z podstatného jména a slovesa, kde sloveso je směrové, ale podstatné jméno dodává pohybu jeho způsob. Například v tomto případě:

(8) Marek **vzhlédl** trochu překvapeně.

Mareku=wa	sukoši	bikkuri	ši-te	me=wo	age-ta ²⁷
Marek=TOP (CJ1)	trochu	překvapení	dělat-SEQ	oko=ACC	pohyb.vzhůru-PST

Samotné *ageru* znamená jenom blíže nespecifikovaný pohyb vzhůru, se spojením s předmětem *me* (oči) avšak dohromady má stejný význam jako české *vzhlednout* a zachovává stejný význam.

Necelých pět procent tvoří případy, kdy byl způsob zachován pomocí přidání dalšího slovesa v přechodníkovém, tzv. -te tvaru. Realizuje se v něm prakticky stejné schéma jako u složených sloves:

²⁵ あるいは想像してくれ、ぼくは空中を歩いたんだ。

²⁶ きみが来ることは、ぼくにはわかってた。

²⁷ マレクは、少しびっくりして目を上げた。

(9) Bratr Kuzenda vám přinese kafe, a pak to začne.

Kjó dai=no ši-tara	Kuzenda=ga kaiši+ši-jó ²⁸	kóhí=wo	hako-nde	kuru	só
Bratr=GEN dělat-PCD	Kuzenda=NOM zahájení+dělat-IMP (CJ1)	káva=ACC	nést-SEQ	přijít	tak

V sedm a půl procentech případů byla informace o způsobu pohybu zachována prostřednictvím dvouznakových složenin, tzv. slovesného podstatného jména a pomocného slovesa *suru* s významem *dělat*, jako například v tomto případě:

(10) považ si, že Absolutno prochází i takovými věcmi!

i-i=kai	zettai=wa	sonna	mono=sae	cúka	ši-te	šima-u-n-da ²⁹
dobrý-NPS=INT NMZ-COP (CJ1)	Absolutno=TOP	takový	věc=ANL	tranzit	dělat-SEQ	ukončit-NPS-

Malou skupinku tvoří specifické případy, které nespádají do žádné skupiny. Jeden takový případ je například upřesnění způsobu pohybu přes specifikaci dopravního prostředku:

(11) A jel.

Sošite	kuruma=de	šuppacu	ši-ta ³⁰
a.CNJ	automobil=INS	odjezd	dělat-PST (CJ1)

Protože v japonštině není sloveso, které by neslo význam “pohybovat se silničním vozidlem” a překladatel chtěl tento význam zachovat, tak specifikoval dopravní prostředek mocí partikule *de*.

V jednom případě byl způsob pohybu vyjádřen podstatným jménem a jeho dokonavost, vyjádřena v češtině předponou *do-*, byla vyjádřena na slovesu:

(12) Naše letadlo A 7 doletělo z Prahy do Melbourne v Austrálii bez zastavení.

Wagaša=no merubon=made	A7 mučakuriku	kei	ki=wa hikó=wo	puraha=kara tassei+ši-mašita ³¹	ósutoraria=no
Naše.firma=GEN Melbourne=TER	A7 bez.přistání	tvar	stroj=TOP let=ACC	Praha=ABL splnění+dělat-POL.PST (CJ1)	Austrálie=GEN

²⁸ 兄弟のクゼンダがコーヒーを運んでくる、そうしたら開始しよう。

²⁹ いいかい、絶対はそんなものさえ通過してしまうんだ！

³⁰ そして車で出発した。

³¹ わが社のA7型機はブラハからオーストラリアのメルボルンまで無着陸飛行を達成しました。

Nakonec tvořilo 6,6 % případů případy, kdy v českém originále nebyl žádný způsob pohybu vyjádřen a nemohl se tedy vytrátit. Jako například v následující ukázce, ve které byla dodána informace o směru pohybu vpřed:

(13) Najednou pan Kuzenda se **pohnul** vpřed a plul, [...]

Tocuzen	Kuzenda-ši=ga	u-ita=mama	zenšin+ši ³²
Náhle (CJ1)	Kuzenda-TTL=NOM	plout-PST=SIM	pohyb.dopředu+dělat.SEQ

3.4.2 UPŘESNĚNÍ INFORMACE O SMĚRU POHYBU

Protože má japonština tendenci kódovat směr pohybu v kořenu slovesa, lze očekávat, že budou případy, kdy se v překladu z češtiny do japonštiny informace o směru upřesní. Takových případů bylo v mé analýze 27, tedy 18 %. Příklad (13) je také příkladem takového pohybu. Představím několik dalších ukázek:

(14) „Copak ty **nepůjdeš?**“ ptal se Bondy s podivem.

Nan-da tazune-ta ³³	kimi=wa	ik-anai=no=ka	Bondy=wa	ibuka-tte
Cože-COP ptát.se-PST (CJ1)	2NS=TOP	jít-NEG=NMZ=INT	Bongy=TOP	divit.se-SEQ

V tomto případě se zaprvé v japonštině vytrácí informace o způsobu pohybu, protože v češtině je implikovaná chůze. V překladu se ale přidává informace o směru, protože význam slovesa *iku* zahrnuje pohyb někam pryč z pozice mluvčího, nuanci, kterou české sloveso *jít* nemá. To lze vidět i na následujícím příkladě:

(15) "Jdu se podívat na váš vynález."

Anta=no	hacumei=wo	mi-ni	ki-ta=jo ³⁴
2NS=GEN	vynález=ACC	vidět-PUR	přijít-PST=XCL (CJ1)

V češtině je opět sloveso *jít*, avšak do japonštiny bylo *jít* přeloženo jako sloveso *kuru*, běžně překládané jako *přijít*, které vyjadřuje opačný směr pohybu než sloveso *iku*. V češtině nemáme potřebu takto směr specifikovat, japonština ale tu potřebu má, a proto překladatel informaci o směru pohybu upřesnil.

³² 突然クゼンダ氏が浮いたまま前進し、 [...]

³³ 「なんだ、きみは行かないのか？」ボンディはいぶかってたずねた。

³⁴ 「あんたの発明を見にきたよ」

Netýkalo se to ale vždy jen slovesa *jít* či *přijít*. Například v následující větě je upřesněn směr běhu:

(16) [...] a on vesele **běžel** po prkně bosýma nohama trčícíma z modrých montérek, [...]

Sošite	ao-i	cunagi=no	suso=kara	nobi-ta
suaši=de	jóki=ni	ita=no	ue=wo	kak-e+daši-te ³⁵
a.CNJ	modrý-PST	napojení=GEN	lem=ABL	natáhnout.se-PST
bosá.noha=INS	veselost=ADV	prkno=GEN	nahoru=ACC	běhat-ADV+pohyb.ven-SEQ
(CJ3)				

3.4.3 DALŠÍ UKÁZKY

Talmyho typologie popisuje tendence, nikoliv absolutně platná pravidla. Proto se vyskytly i případy, kdy se v překladu oproti očekávání informace o směru pohybu vytratila nebo naopak byla informace o způsobu pohybu upřesněna. Pochopitelně se tento jev vyskytoval velmi sporadicky, protože typologické tendence, na které upozornil Talmy, jsou spíše opačné.

Vytracení informace o směru pohybu

Informace o směru pohybu se vytratila jen jednou v překladu z češtiny do japonštiny, a to v následující větě. V češtině je směr *sem* vyjádřen na předponě při-, ale v japonském překladu zachován není:

(17) Pan Kopfrkingl radostně zavolal číšníka, aby ještě přinesl pití a sladkost.

Koppufurukinguru-ši=wa	kiki=to	ši-ta	čoši=de	weitá=wo
jobi,	nomimono=to	o-kaši=wo	téburu=ni	hakob-u
cuge-ta ³⁶				jó
Koppufurukinguru-TTL=TOP	radost=CCP	dělat-PST	stav=INS	číšník=ACC
volat-SEQ,	nápoj=COM	BEA-sladkost=ACC	stůl=ADD	nést-PST
oznámit-PST (CJ2)				aby

Dalo by se možná argumentovat, že směr je zachován v *téburu ni* (*ke stolu*), avšak dle mého názoru jde spíše o specifikaci cíle pohybové události než o směr pohybu.

³⁵ [...] そして青いつなぎの裾から伸びた素足で陽気に板の上を**かけ**だして、 [...]

³⁶ コップフルキングル氏は嬉々とした調子でウェイターを呼び、飲物とお菓子をテーブルに**運ぶ**よう告げた。

Upřesnění informace o způsobu pohybu

V překladu z češtiny do japonštiny byl způsob upřesněn třikrát a všechny příklady jsou z překladu *Městečka, kde se zastavil čas*:

(18) [...] pořád se [lod] na vlnách vzdouvala a **klesala**, [...]

En'en-to šizum-u-n-da ³⁷	namima=ni	fukura-nde=wa
Opakovaně-CCP potopit.se-NPS-NMZ-COP (CJ3)	prostor.mezi.vlnami=DAT	nabýt.na.objemu-SEQ=TOP

(19) Farda bral plné hrstě mokrého sena a **házel** je do vzduchu, do nebes [...]

Hjakušó=no i-ppai=ni muke-te	faruda=wa buč-i-mak-e ³⁸	nuresobo-tta cukam-i,	hoši=wo čú=e,	tenohira ten=ni
Farmář=GEN jeden-předmět.typu.miska=DAT namířit.pohyb-SEQ	Faruda=TOP namočit-PST uchopit-SEQ uhodit-ADV+rozprostřít-SEQ (CJ3)	seno=ACC vzduch=ALL	dlaň nebe=DAT	

(20) [...] a koně se třáslí a já jsem se třásl a hosté dívající se zpod okapu hostince Pod mostem **padli** na kolena.

Uma=wa haši=no m-i+mamo-tte-i-ta hizamazu-ita ³⁹	fu-e, šita=de	boku=mo amadoi=no	fu-e, šita=kara o-kjaku-san-tači=wa	nom-i+ja=no henahena
Kůň=TOP most=GEN vidět-ADV+chránit-SEQ-být(živ.)-PST pokleknout-PST (CJ3)	třást.se-SEQ dole=LOC	1MS=ITO okap=GEN	třást.se-SEQ, dole=ABL BEA-host-TTL-PLU=TOP	pít-ADV+dům=GEN slabě

V prvním případě je v japonštině specifikován způsob pohybu, kterým loď klesá, tedy potápěním. Kromě způsobu pohybu tak japonština zároveň přidává informaci o pozadí, kterým je voda. V druhém případě je upřesněn způsob, dalo by se říct i záměr pohybu. Oproti strohému *nageru*, které bývá běžně udáván jako překlad slovesa *hodit*, má sloveso *bučimakeru* význam spíše něco vyhodit či zbavit se něčeho (například odpadků). V třetím případě je japonským slovesem *hizamazuku* upřesněno, jak či na co hosté hostince padnou. V češtině je tato skutečnost také zmíněna, avšak stojí mimo sloveso. Dále je v japonštině sloveso obohaceno o zvukomalebné slovo *henahena* s významem *být slabý, bezmocný, křehký*.

³⁷ [...] えんえんと波間に膨らんでは沈むんだ。

³⁸ 百姓のファルダは濡れそぼった干し草をてのひら一杯につかみ、宙へ、天に向けてぶちまけ、 [...]

³⁹ [...] 馬は震え、ぼくも震え、飲み屋の「橋の下」で雨どいの下から見守っていたお客さんたちはへなへなひざまずいた。

Lze tedy vidět že existují případy, které se naprosto vymykají předpokladům Talmyho typologie.

Informace o figuře a pozadí

V některých případech japonština dodává i informaci o figuře či pozadí. Jeden případ, kdy se jedná o informaci o figuře, je:

- (21) „Neboť Bůh sám **sestupuje** na zem,“ mluvil vzrušeně Machát.
Naze-nara, nasar-u =no kata-tta ⁴⁰	kami des-u	go-džišin=ga maháto=wa	čidžó=ni naomo	kófun	kórin	ši-te
Proč-ACD, dělat-NPS=NMZ vyprávět-PST (CJ1)	bůh COP-NPS	BEA-sebe=TOP Maháto=TOP	povrch.země=DAT stále	vzrušení	božstvo.sestup	dělat-SEQ

Bezpříznakové české sloveso *sestupovat*, které označuje pouze pohyb dolů, je do japonštiny přeloženo slovesem *kórin nasaru*, které specificky označuje sestup nějaké božské či jinak nadpřirozené entity na zem. Kromě toho je použit i uctivý jazyk (*sonkeigo*) k vyjádření úcty, protože je toto specifikum japonského jazyka v tomto kontextu žádoucí kvůli nadpřirozenosti figury.

Najdeme také případy, kdy je v japonštině specifikováno slovesem také pozadí pohybu. Jako například v tomto případě:

- (22) „Dobrý večer,“ zdravil mladý dělník, který **vystoupil** za ní.
Konbanwa rodóša=ga	musume=no aisacu+ši-ta ⁴¹	ato=ni	džósen+ši-ta	waka-i
dobrý.večer dělník=NOM	dívka=GEN pozdrav+dělat.PST (CJ1)	za=DAT	nastoupit.na.lod'+dělat.PST	mladý-NPS

V tomto případě je v japonském *džósen suru* obsažena informace o pozadí, respektive o lodi, ze které dělník vystupuje.

⁴⁰ 「なぜなら、神ご自身が地上に**降臨なさる**のです」マハートはなおも興奮して語った。

⁴¹ 「こんばんは」娘の後に**乗船**した若い労働者が挨拶した。

3.5 PŘEKLADY Z JAPONŠTINY DO ČEŠTINY

3.5.1 PROSTŘEDKY ZACHOVÁNÍ INFORMACE O SMĚRU POHYBU

V překladech z japonštiny do češtiny byla sémantická složka směru zachována podstatně častěji než složka způsobu v případě překladu z češtiny do japonštiny. Informace o směru se zachovala ve 110 případech ze 132, 18 případů muselo být vyřazeno, jelikož se jednalo o případy, kdy sloveso v češtině úplně zmizelo (nebylo přeloženo ani jiným slovním druhem) nebo byla dvě japonská slovesa přeložena jako jedno české sloveso. V následujícím grafu je znázorněno, jakými způsoby byl zachovávána informace o směru (nebo kdy se informace o směru v japonštině nevyskytovala a tudíž se nemohla v překladu vytratit):

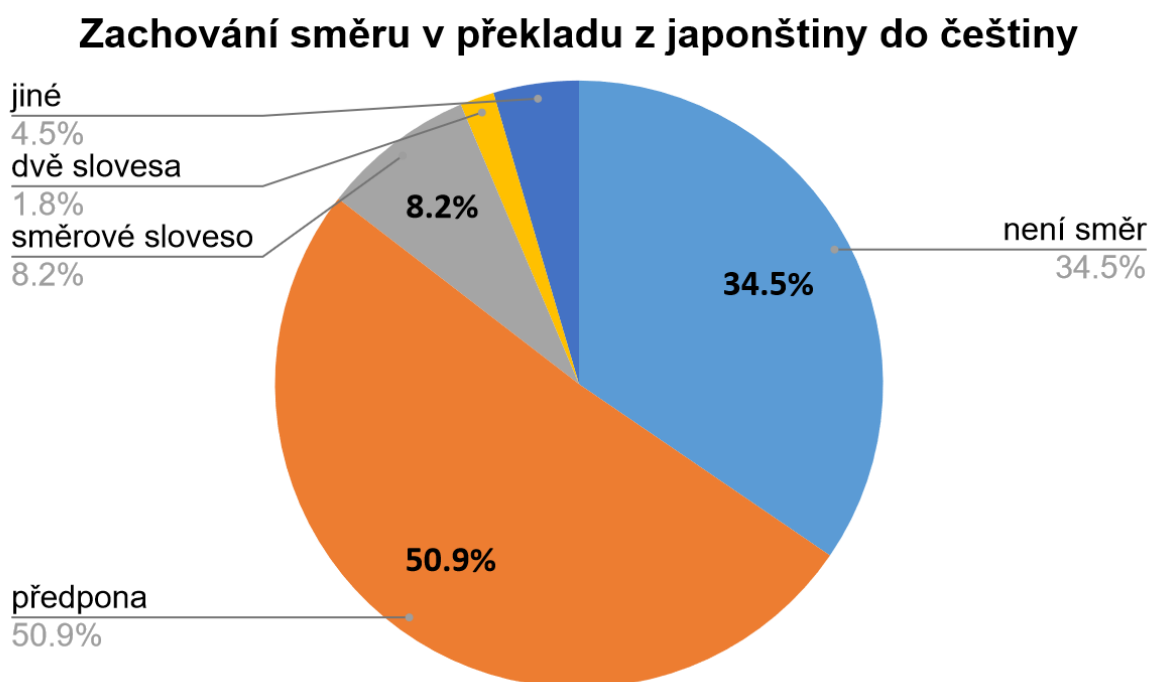

Diagram 4. Kruhový diagram znázorňující prostředky zachování informace o směru pohybu v překladu z japonštiny do češtiny.

V překvapivém počtu případů, přibližně ve třetině případů, nebyla v japonském originále obsažena informace o směru. Například v následujícím případě, který je i zajímavý tím, že v překladu do češtiny mizí informace o způsobu pohybu:

(23) Kanodžo=wa ta-tte	sonomama aruk-i+hadžiime-ta ⁴²	nani=mo	i-wazu-ni	saki-ni
3FS=TOP stát-SEQ	ve.stejném.stavu něco=ITO chodit-ADV+začít-PST		říct-NEG-AVZ	dopředu-DAT

Nic na to neřekla a **vydala se** dál. (JC1)

Nejčastějším prostředkem k zachování informace o směru pohybu byly předpony. V následující tabulce jsou vypsané a seřazené podle jejich četnosti:

vy	14
s(e)	8
při	7
pro	6
od	6
pře	3
v(e)	3
roz	2
do	2
na	1
ob	1
za	1
vz	1
před	1

Tabulka 6. Četnost předpon, které sloužily jako prostředek zachování informace o směru pohybu v překladu z japonštiny do češtiny.

Nejčastěji používaná předpona jako prostředek zachování informace o směru pohybu byla předpona vy-. Vyjadřuje pohyb směrem jak *ven* (vyjít), tak i *nahoru* (vyskočit) a je nejobvyklejší předponou i v jazyce obecně (Čermák, 2011: 127). Dalo se tedy předpokládat, že bude nejčastěji objevující se předponou. Celkem početné, tvořící kolem deseti procent, byly také předpony s(e)-, při-, pro- a od-. Jak bylo zmíněno v minulé podkapitole, obvyklé schéma je, že předponou je kódován směr pohybu a kořenem slovesa je kódován způsob pohybu:

⁴²彼女はそのまま何も言わずに先に立って歩きはじめた。

(24) Hitocu=wa=ne, anata=ga kó+ši-te a-i-ni-**ki-te**-kure-ta
 koto-ni tai+ši-te wataši=wa sugo-ku kanša+ši-te-ru=n
 da=to i-u koto=wo waka-tte hoši-i=no⁴³

Jeden=TOP=CNF 2NS=NOM takto+dělat-SEQ setkat.se-ADV-PUR-přijít-SEQ-CPT-PST
 věc-DAT proti+dělat-SEQ já=TOP velice-ADV vděk+dělat-SEQ-existovat(živ.)NPS=NMZ
 COP-NPS=CMP říct-NPS věc=ACC rozumět-SEQ chtít-NPS=NMZ

Za první chci, abys věděl, že jsem ti opravdu moc vděčná za to, žes za mnou **přijel**. (JC1)

V tomto případě se v českém překladu doplňuje informace o způsobu pohybu (*jet* – pohyb dopravním prostředkem) a směr se zachovává na předponě při-

V 8,2 % případech bylo v překladu použito sloveso s informací o směru pohybu. Například v následujícím případě:

(25) Soto=de idak-i+kakae-jó=to ši-temo fui=to
nige-ru⁴⁴

venku=LOC objímat-ADV+držet-IMP=CMP dělat-HCO náhle-CCP
 utéct-NPS (JC3)

Ve významu slovesa *utéct* je obsažen směr *pryč*.

V 1,8 % případech byla v češtině použita dvě slovesa pro překlad:

(26) mi=wo **eikaku=ni** **hirugae-šita=ka=to** omo-u=to, [...] ⁴⁵
 tělo=ACC ostrý.úhel=DAT otočit.se-PST=INT=CMP myslet-NPS=CMP

[...] na chvíli **se otočila, přičemž zkroutila tělo téměř do pravého úhlu**, [...] (JC3)

V tomto případě se překladatelka rozhodla použít dvě slovesa v českém překladu, protože spojení informace o pravém úhlu se slovesem *otočit se* by v češtině vyznělo podivně, a tak směr spojuje se slovesem, které do věty přidává, *zkroutit*.

Poslední skupina se skládá z pěti případů, které nelze zařadit do žádné z daných skupin. Jeden z příkladů je tento:

⁴³ ひとつはね、あなたがこうして会いに来てくれたことに対して私はすごく感謝してるんだということを知ってほしいの。

⁴⁴ 外で抱きかかえようとしてもふいと**逃げる**。

⁴⁵ 身を**鋭角に翻した**かと思うと、 [...]

(27) Anata=wa jamija=ni mekurameppó=ni kono hen=wo
 aruk-i+mawa-tta-tte zettai=ni ido=ni=wa
 oči-nai=no⁴⁶

2NS=TOP tmavá.noc=DAT bez.zraku=AVZ tento okolí=ACC
 chodit-ADV+pohybovat.se.dokola-PST-HCO absolutno=AVZ studně=DAT=TOP
 spadnout.NEG=NMZ

Nespadl bys tam, ani kdybys **kolem chodil** v noci bez baterky. (JC1)

V tomto případě se v japonském překladu jedná o složené sloveso se schématem způsob-směr. Způsob je v překladu do češtiny vyjádřen očekávatelně kořenem slovesa, ale směr je vyjádřen příslovcem. Nabízí se sice možnost použití předpony ob- s významem kolem, avšak předpona ob- by mohla spíše implikovat pohyb kolem nějakého předmětu než pohyb po nějakém prostoru.

V následující ukázce je použit opis v češtině, protože v češtině neexistuje exaktní ekvivalent:

(28) Sore=kara kanodžo=wa **senobi=wo** **ši-te** boku=no
 hó=ni socu=to hó=wo cuke-ta.⁴⁷
 Tamto=ABL 3FS=TOP stoupnout.na.špičky=ACC dělat-SEQ 1MS=GEN
 tvář=DAT omylem=CCP tvář=ACC přiložit-PST

Pak si **stoupla na špičky** a tiše mě objala. (JC1)

V japonském originále se vyskytuje slovo *senobi*, které by se dalo přeložit jako *natáhnutí zad* nebo *protáhnutí*. V češtině má *protáhnutí* spíše asociaci s protahováním svalů před nebo po cvičení nebo po probuzení. V tomto kontextu se ale postava natahuje, aby vyrovnala výšku mezi sebou a vypravěčem a mohla ho lépe obejmout. Dá se tedy předpokládat, že si postava při protahování stoupla na špičky a v překladu je charakteristika pohyb srozumitelnější.

(29) **tór-i+sugi-ru** hito=ga tóricu+ši-te
 mie-ta⁴⁸
 pohyb.kolem.nebo.skrz-ADV+být.přiliš-NPS člověk=NOM být.vzhůru.nohama+dělat-SEQ
 být.vidět-PST

postavy **kolemjdoucích** promítané na okno skrze díru v plotě působily převráceným dojmem. (JC3)

V této větě překladatelka transformovala vztahnou větu do podstatného jména. Pravděpodobně proto, že vztahné věty v japonštině jsou poměrně časté, protože jsou funkčně přívlastkem a nezní tak „kostrbatě“ jako v češtině. „Postavy lidí, které procházejí

⁴⁶ あなたは闇夜に盲滅法にこのへんを歩きまわったって絶対に井戸には落ちないの。

⁴⁷ それから彼女は背のびをして僕の頬にそつと頬をつけた。

⁴⁸ 通り過ぎる人が倒立して見えた。

kolem, promítané na okno [...]” by bylo zbytečné zdlouhavé a narušilo by plynulost vyprávění.

V jiném případě došlo k transformaci slovesa na opis přídavným jménem a příslovcem:

(30) o=wo	tate-ta	mama	šizuka=ni	micume-te
kur-u=bakari=de ⁴⁹				
ocas=ACC	postavit-PST	stejný.stav	tichý=AVZ	zírat-SEQ
přijít-NPS=ISO=SEQ				

ale vždycky jen tiše stála a hleděla na nás, ocas **trčí rovňě vzhůru**. [...] (JC3)

Poslední případ je podobný jako příklad (28), kdy se v češtině nenabízel přesný překlad japonského slova:

(31) sururi=to	surudo-ku	kawa-šita ⁵⁰
hladce.bez.zpoždění=CMP	ostrý-ADV	vyhnout.se-PST

[...] okamžitě **vyskočila a jedním ladným skokem byla pryč**. (JC3)

V tomto případě jde pravděpodobně jen o kreativitu překladatelky, jelikož sloveso *kawasu* by se dalo jednoduše přeložit jako *odskočit* nebo *vyhnout se*.

3.5.2 UPŘESNĚNÍ INFORMACE O ZPŮSOBU POHYBU

V překladech z japonštiny do češtiny byla informace o způsobu pohybu upřesněna v 39 případech, což je o 50 % více než tomu bylo u upřesnění informace o směru pohybu v překladech z češtiny do japonštiny.

V překladech z češtiny do japonštiny se často vytrácela informace o způsobu pohybu, když šlo o základní slovesa pohybu, například *jít* či *chodit*. V překladech z japonštiny do češtiny se naopak často upřesňuje.

Jeden případ už byl zmíněn výše (příklad (24)). V japonském originále je sloveso *kuru*, které je z hlediska způsobu pohybu ambivalentní, přeloženo do češtiny jako *přijet*, ve kterém je obsažen význam pohybu dopravním prostředkem. Podobný případ je i tento:

⁴⁹ 尾を立てたまま静かに見つめてくるばかりで [...]

⁵⁰ [...] すると鋭くかわした。

(32) Anata=ga šuppacu=ni **i-tte+i-ru** aida ittai
dare=ga wataši=wo mamō-tte-kurer-u=no⁵¹

2NS=NOM služební.cesta=DAT jít-SEQ+být(živ.)-NPS prostor jak.nebo.proč
kdo=NOM 1NS=ACC chránit-SEQ-CPT-NPS=NMZ

Nebo až **pojedeš** na služební cestu? (JC1)

Na služební cesty se pochopitelně pěšky nechodí, takže způsob pohybu je implikován v japonštině kontextem. V překladu do češtiny je při překladu slovesa *iku* se potřeba rozhodnout mezi slovesy *jít, jet*, případně *letět*, protože exaktní ekvivalent neexistuje.

Podobný případ, kdy jde o problematiku překladu slovesa s nspecifikovaným způsobem pohybu, je následující:

(33) Kono bukimi kiwamarinai futari+gumi=ga maiasa rokudži=ni
rjó=no nakaniwa=ni hi=no maru=wo **age-ru**
wake da⁵²

Toto divný extrémní dva.lidé+skupina=NOM každé.ráno šest.hodin=DAT
ubytovna=GEN uvnitř.zahrady=DAT slunce=GEN kruh=ACC pohyb.nahoru-NPS
důvod COP.NPS

Tohle povedené duo nám tedy každé ráno v šest **vztyčovalo** na dvoře vlajku s vycházejícím sluncem. (JC1)

Japonské *ageru* má mnoho významů, v případě pohybu se ale vždy jedná o pohyb vzhůru. Konkrétní význam slovesa určuje kontext, případně znak (například 揚げる v případě smažení). V češtině ale takové ambivalentní sloveso pohybu pro pohyb vzhůru neexistuje, česká slovesa mívají význam konkrétnější. Nabízela by se možnost přeložit *ageru* jako *zvednout*, avšak v tom případě by mohlo být matoucí, jakým způsobem je vlajka zvedaná, a tak se překladatel rozhodl pro konkrétnější vyjádření způsobu pohybu.

Nemusí se však vždy jednat o významově ambivalentní sloveso. V některých případech jde jen o drobné nuance:

(34) Šin'jó+ši-te čikadzuk-u=to, mata **to-nde+nige-te=wa,**
fur-i+mu-ite mac-u⁵³

Důvěra+dělat-SEQ blížit.se-NPS=CMP, znovu létat-SEQ+uniknout-SEQ=TOP,
kývat-ADV+namířit.pohyb-SEQ čekat-NPS

Když se člověk s důvěrou blíží, zase **podletí** a zase se točí na místě. (JC2)

⁵¹ あなたが出張に行っているあいだいったい誰が私を守ってくれるの？

⁵² この不気味きわまりない二人組が毎朝六時に寮の中庭に日の丸をあげるわけだ。

⁵³ 信用して近づくと、また飛んで逃げては、振り向いて待つ。

V tomto případě jsou dvě japonská slovesa přeložena jedním českým slovesem. I když se nejedná o jedno složené sloveso, ale o dvě slovesa spojená přechodníkovým -te tvarem, tak schéma zůstává stejné: způsob-směr. Dá se argumentovat, že se z japonštiny v překladu vytrácí význam útěku, jelikož předpona od- nevyjadřuje explicitně útěk, nýbrž pouze pohyb pryč. Útěk má nuanci, je to motivovaný pohyb, Jakékoliv jiné řešení by znělo kostrbatě (například utéct letem), takže je explicitní vyjádření významu útěku obětováno, jelikož význam útěku je stejně do jisté míry implikován. V českém překladu je použita ještě předpona po-, vyjadřující částečnou míru, tj. že neodlétá úplně, je ještě kam dál odlétat. V tomto případě je v japonštině částečná míra jasná z kontextu a v japonštině ani neexistuje natolik praktický prostředek na vyjádření částečné míry, takže autor neměl potřebu tento význam překládat. V češtině by obrat bez specifikace míry vyzněl tak, jako kdyby už subjekt akci odlétávání dokonal kompletně, a proto je způsob specifikován.

3.5.3 DALŠÍ UKÁZKY

V této kapitole opět ukáží, že Talmyho typologii nelze aplikovat 100% a že poukazuje spíše na tendence a výjimky existují.

Vytracení informace o způsobu pohybu

V překladech z japonštiny do češtiny se informace o způsobu pohybu vytratila ve třech případech. V následujícím případě se překladatel rozhodl pro jiné sloveso než v originále a informace o způsobu pohybu nebyla zachována:

(35) Makka=na		tori=ga	ni-u		sógen=no	naka=kara
nani=ka=ni	obie-ta	jó=ni		tob-i+aga-tte		
zókibajaši=no		hó=ni	to-nde	ik-u=no=wo		
mikake-ta	dake	datta ⁵⁴				
Velmi.červený=ANZ	pták=NOM	dva-létající.zvíře		lučina=GEN		uvnitř=ABL
co=INT=DAT	bát.se-PST	jako=PUR		létat-ADV+pohyb.nahoru-SEQ		
smíšený.les=GEN	směr=DAT	létat=SEQ		jít-NPS=NMZ=ACC		
všimnout.si-PST	pouze COP.PST					

Jen dva červení ptáci vylétli, asi něčím poplašení, z pláně, a **schovali** se do lesa. (JC1)

V překladu se vytrácí význam létání, místo toho se překladatel rozhodl pro význam vytracení se ze zorného pole pozorovatele. Z předešlé věty už víme, že se pohybují letem, je tedy pravděpodobné, že chtěl překladatel vybrat jiné sloveso, aby se neopakovala dvě podobná za sebou, jako v originálním textu.

⁵⁴ まっ赤な鳥が二羽草原の中から何かに怯えたようにとびあがって雑木林の方に飛んでいくのを見かけただけだった。

V následujícím případě se v japonském originále vyskytuje sloveso *šagamikomu*, které se by se dalo přeložit do češtiny jako *dřepnout si*, překladatelka se však rozhodla to přeložit jako *sklonit se*.

(36) Šagam-i+ko-nde,	micume-temo	nige-nai=ga ⁵⁵
Dřepnout.si-ADV+pohyb.dovnitř-SEQ	zírat-HCO	prchnout-NEG=AVS
Když se k ní sklonilo , kočka nehnula ani brvou, [...] (JC3)		

Ztrácí se tedy konkrétní způsob sklonění se ke kočce.

Třetí případ je případ, který už byl uveden jako první příklad v této kapitole (23).

Upřesnění informace o způsobu pohybu

V překladu z japonštiny do češtiny se informace o způsobu pohybu upřesnila jen jednou:

(37) Nendo=de=sae	tob-anai	jó=na	sojokaze=ni	jo-ttemo ⁵⁶
Hlína=ANL	létat-NEG	aby=ADV	lehký.vítr=DAT	záviset-HCO
[...] i nejmenší závan větru, při němž nevzlétne ani hlína, [...] (JC1)				

Směr je specifikován předponou vz-. Překladatel pravděpodobně došel k názoru, že “při němž nelítá ani hlína” by neznělo v češtině přirozeně, a tak upřesňuje směr nahoru pomocí předpony.

Informace o figuře a pozadí

Přestože je typické pro česká slovesa kódovat způsob pohybu a pro japonská slovesa směr pohybu, tak slovesa v obou jazycích mohou kódovat někdy i další prvky pohybových událostí. V překladech z češtiny do japonštiny jsme si uvedli dva příklady, kdy japonština přidala informaci o figuře a o pozadí. Nejprve ukáží příklad, kde se ve slovese objevuje informace o figuře i o pozadí v obou jazycích:

⁵⁵ [...] **しゃがみこんで**見つめても逃げないが、 [...]

⁵⁶ 粘土でさえ**飛ばない**ような微風によっても、 [...]

(38) Hanburuku+kúkó=ni **čakuriku+š-ó=to** ši-te+i-ru tokoro d-atta⁵⁷
 Hamburg+letišťe=DAT přistání+dělat-IMP=CMP dělat-SEQ+být(živ.)-NPS místo COP-PST
 [...], brzy už **přistaneme** na hamburském letišti. (JC1)

Sloveso *čakuriku suru* se skládá ze dvou znaků s významy *dorazit* a *kontinent* a ze slovesa *suru* s významem *dělat*. Dohromady tvoří význam *přistát letadlem*. Obsahuje tedy informaci o figuře, resp. co se pohybuje, a o pozadí, o pevnině. České sloveso *přistát* je v porovnání trochu ambivalentní, jelikož figurou může být i loď. Informace obsažené ve slovese *přistát* jsou každopádně, že figura je letadlo nebo loď a že se figura přibližuje k pevnině.

Vyskytl se dále i případ, kdy v českém překladu byla dodána informace o pozadí:

(39) Kanodžo=no kami=wo kasuka=ni **fu-rase-te**⁵⁸
 3FS=GEN vlasy=ACC slabý=ADV kývat-CLF-SEQ
 [...] zlehounka **čechral** Naočiny vlasy [...] (JC1)

Význam slovesa *čechrat* je *jemným dotykem krátkodobě měnit povrch tvořený srstí, vlasovým porostem, listím či prachovým peřím*.⁵⁹

Dále uvádím další příklad, kdy se v překladu o češtině dodala informace o figuře. Příklad byl už zmíněn v *Upřesnění informace o způsobu pohybu* (33)⁶⁰:

Kono bukimi kiwamarinai futarigumi ga maiasa rokudži ni rjó no nakaniwa ni hinomaru o **ageru** wake da.

Tohle povedené duo nám tedy každé ráno v šest **vztyčovalo** na dvoře vlajku s vycházejícím sluncem. (JC1)

Kromě upřesnění informace o způsobu pohybu je tady i obsažena informace o figuře, respektive, že jde o nějaký objekt, který se věsí na tyč.

⁵⁷ [...] ハンブルク空港に着陸しようとしているところだった。

⁵⁸ [...] 彼女の髪をかすかに揺らせて [...]

⁵⁹ <https://cs.wiktionary.org/wiki/čechrat>

⁶⁰ Uvádím bez glosování.

3.6 SHRNUÍ

V této kapitole se pokusím shrnout poznatky z praktické části a odpovědět na výzkumné otázky.

První otázka, kterou si kladu, se týká počtu slovesných lemmat. Moje hypotéza byla, že japonština by měla mít menší počet slovesných lemmat. Hypotéza se potvrdila v případě překladů, ale v originálních textech se překvapivě vyskytlo více japonských slovesných lemmat. Rozsah analyzovaných dat nebyl příliš velký, takže je možné, že jsou data zkreslené a zrovna se náhodou v českých textech často opakovaly stejná slovesa. Také je možné, že japonština má bohatší slovesnou zásobu, než by vypovídalo její zařazení do V-jazyků.

Další otázka byla, jestli bylo možné vyzorovat nějaké rozdíly v způsobu překladu. Jeden způsob, jak se na otázku dívat je, že porovnáme, jak se změnil počet celkových sloves v překladech. Z japonštiny do češtiny se počet snižuje o 19, z češtiny do japonštiny se zvyšuje o 14. Tento údaj by naznačoval, že překlady do japonštiny jsou věrnější originálu než do češtiny. Pokud se na problém podíváme z úhlu zachování informace o způsobu či směru pohybu při překladu, tak vyplývá opačný závěr. V překladu z češtiny do japonštiny je informace o způsobu pohybu zachována v 71.3 % případů a v překladu z japonštiny do češtiny je informace o směru pohybu zachována v 83.3 % případech. Je také možné vzít do úvahy fakt, že se při překladu do češtiny vyskytovaly případy, kdy nebylo sloveso vůbec přeloženo (ani neproměněno do jiného slovního druhu). Je tedy mnoho způsobů, jak se na tuto otázku dívat a není na ní jednoznačná odpověď.

Další otázky se týkaly překladů z češtiny do japonštiny. Informace o způsobu pohybu byla podle očekávání nejčastěji zachována pomocí složených sloves, ve kterých je na první pozici vyjádřen způsob pohybu a na druhé pozici směr pohybu. Kromě toho se objevovala i slovesa, která v této práci nazývám způsobová slovesa, tedy slovesa, která vyjadřují způsob pohybu. Dále v menší míře byla informace o způsobu pohybu zachována pomocí spojení dvou sloves přechodníkovým -te tvarem. Informace byla v menší míře zachována tzv. verbálními podstatnými jmény (sinojaponskými šloženinami). Vyskytovaly se i méně obvyklé způsoby, jako například uvedení dopravního prostředku. Případy, kdy by byly použité onomatopoeie, se téměř nevyskytovaly.

K případům, kdy informace o způsobu pohybu zachována nebyla, docházelo často z důvodu významového rozdílu u základních pohybových sloves, dvojic jít-iku a přijít-kuru, kdy by znělo nepřírozně každý případ doplňovat způsobem, který stejně byl znám z kontextu. Ze stejného důvodu se často nezachovávala informace o směru pohybu z překladu z japonštiny do češtiny. Protože Talmyho typologie popisuje spíše tendence, tak byly případy, které byly protichůdné oproti očekávání, avšak byly v menšině a výsledky byly vcelku v souladu s očekáváním.

V překladech z japonštiny do češtiny se potvrdila hypotéza, že nejběžnější prostředek k zachování informace o směru jsou předpony. Nejčastější předpona byla vskutku vy-, další

četné předpony byly s(e)-, při-, pro- a od-. Podobně jako existují v japonštině slovesa kódující způsob, tak i v češtině existují slovesa kódující směr. Vyskytovaly se i případy, kdy bylo potřeba sloveso v češtině vyjádřit nějakým opisem, protože v češtině neexistuje přesný ekvivalent. K upřesňování informace o způsobu pohybu docházelo v češtině zpravidla v případech, kdy bylo z hlediska způsobu pohybu sloveso ambivalentní a bylo ho potřeba v překladu upřesnit, protože čeština neměla podobně ambivalentní sloveso, nebo minimálně nějaké, které by bylo běžné používané. Stejně jako v překladech z češtiny do japonštiny, byly případy, které se vymykaly očekáváním podle Talmyho typologie.

4 ZÁVĚR

Cílem práce bylo studium způsobů vyjádření pohybových událostí v češtině a japonštině, jejich srovnání a srovnání způsobů, kterým se překladatelé vypořádávají s typologickými rozdíly. V teoretické části představuji výzkum Leonarda Talmyho, reakce na jeho práci a následně některé výzkumy týkající se vyjádření pohybových událostí v češtině a japonštině. V praktické části provádím vlastní výzkum na základě srovnávání překladů z češtiny do japonštiny a z japonštiny do češtiny, čerpaných z beletrie pomocí paralelního korpusu. V zásadě moje výsledky potvrzují Talmyho teorii, avšak v některých oblastech se rozcházejí s mými hypotézami, založenými převážně na předpokladech, které vycházejí především z Talmyho typologie. To přisuzuji tomu, že Talmy popisuje spíše tendence než pevně daná pravidla.

Tato práce je mým pokusem o přispění do diskurzu ohledně pohybových událostí. Přispívám daty týkajícími se kombinace jazyků, která v tomto směru ještě nebyla zkoumaná. Smysl práce nebylo vyvrátit Talmyho typologii, ale na jednu stranu potvrdit, že je platná a vypovídající, na druhou stranu, že popisuje spíše tendence a pro pochopení, jak jsou pohybové události vyjadřovány v konkrétních jazycích, je potřeba bližší analýzy.

Jedním z přínosů práce jsou v mém názoru data na vyjádření pohybových událostí v češtině, jelikož nebyla takto analyzována jako ostatní, „populárnější“ jazyky. Japonština už sice examinována byla, ale většinou jen v porovnání s angličtinou. Práce zachycuje kromě nejčastějších způsobů vyjádření elementů pohybových událostí (se zaměřením na způsob a směr pohybu) i ty méně časté a uvádí k nim různé příklady. Otevírá téma, které si zaslouží další, hlubší a efektivnější studium.

Svým příspěvkem pochopitelně nevyčerpávám možnosti výzkumu pohybových událostí v češtině a japonštině, moje analýza zahrnuje poměrně malý objem textu a zaměřuje se jen na beletrii. Další výzkum by se měl zaměřit i na jiné texty než beletristické, podrobit analýze větší objem dat a vytvořit efektivnější metodu pro sběr a analýzu dat.

5 POUŽITÉ ZDROJE

Aske, Jon: *Path Predicates in English and Spanish: A Closer Look*. In: Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society (s. 1-14). Michigan: Michigan University, 1989. <https://doi.org/10.3765/bls.v15i0.1753>

Čermák, František a Rosen, Alexandr: *The case of InterCorp, a multilingual parallel corpus*. In: International Journal of Corpus Linguistics (s. 411-427) 17(3), 2012.

Ibarretxe Antuñano, Iraide: *Path Salience in Motion Events*. In: *Crosslinguistic Approaches to the Psychology of Language: Research in the Tradition of Dan Issac Slobin* (s. 403-414). New York: Psychology Press, 2009.

Martinková, Michaela: *K tzv. sémantické typologii jazyků: Co česká slovesa pohybu mohou vypovídat o angličtině a španělštině*. In: Studie z aplikované lingvistiky 2. (s. 37-53). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2018. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=734082>

Muehleisen, Victoria a Imai, Mutsumi: *Transitivity and the Incorporation of Ground Information in Japanese Path Verbs*. In: Lexical and syntactic constructions and the construction of meaning. (s. 1-20) Amsterdam: John Benjamin, 1997.

Noguchi, Hiromi: *Talmy's Dichotomous Typology and Japanese Lexicalization Patterns of Motion Events*. In: Teachers College, Columbia University Working Papers in TESOL & Applied Linguistics. (s. 29-47) Vol. 11, No. 1. New York, NY: Columbia University, 2011.

Nozaki, Saori: *Japanese Lexicalization Patterns of Motion Events and its Acquisition by Advanced-level English-speaking Learners of Japanese*. Disertační práce. Vedoucí práce Etsuyo Yuasa. Columbus, OH: The Ohio State University, 2019.

Ohara, Kyoko Hirose: *Linguistic encodings of motion events in Japanese and English: a preliminary look*. In: Keiō Gidžuku Daigaku Hijoši Kijó. Eigo Eibei Bungaku 慶應義塾大学日吉紀要. 英語英米文学 (s. 122-153). No. 41. Tokio: Keiō Gidžuku Daigaku Hijoši Kijó Kankó I'inkai, 2002.

Saicová Římalová, Lucie: *Vybraná slovesa pohybu v češtině: Studie z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum, 2010.

Slobin, Dan: *The many ways to search for a frog: Linguistic typology and the expression of motion events*. In: Relating events in narrative: Vol. 2. Typological and contextual perspectives. (s. 219-257). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004.

Slobin, Dan: *Two Ways to Travel: Verbs of Motion in English and Spanish*. In: *Grammatical Constructions: Their Form and Meaning* (s. 195-216). Oxford: Clarendon Press, 1996.

Sugiyama, Yukiko: *Not All Verb-Framed Languages are Created Equal: The Case of Japanese*. In: *BLS 31: General Session and Parasession on Prosodic Variation and Change* (s. 299-310). Michigan: Michigan University, 2005. <https://doi.org/10.3765/bls.v31i1.877>

Šimoníková, Petra: *The Expression of Motion Events in English and Czech*. Bakalářská práce. Vedoucí práce Michaela Martinková. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016.

Talmy, Leonard: *How Languages Represent Motion Events: Typologies and Universals*. In: *Ten Lectures on Cognitive Semantics* (s. 317-360). Leiden: Brill Academic Publishers, 2018.

Talmy, Leonard: *Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms*. In: *Language typology and syntactic description* (s. 36-149). Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Talmy, Leonard: *Path to Realization: A Typology of Event Conflation*. In: *Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on The Grammar of Event Structure*. (s. 480-519). Michigan: Michigan University, 1991.

Talmy, Leonard: *Toward a Cognitive Semantics: Volume II: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge: The MIT Press, 2000.

Zisk, Matthew: *Classical and Modern Japanese Glossing Rules*. 2021. https://www.academia.edu/60511118/Classical_and_Modern_Japanese_Glossing_Rules_2021_08_31_Out_of_date